SCARA DE ACCES CA FORMĂ ARHITECTONICĂ ÎN ARHITECTURA POPULARĂ ROMÂNEASCĂ

Prof. dr. arh. ADRIAN GHEORGHIU

Pentru casa țărănească românească, funcțiunea de locuire, în spațiu închis, conduce la numeroase tipuri de plan[1], dar la un volum construit în general simplu-prismatic. Adăugînd însă seria de funcțiuni gospodărești, modul de viață și de muncă, dominant în aer liber, al țăranului, precum și condițiile geografico-economice, de microrelief și microclimă, de ocupații dar și de tradiții, acest volum se îmbogățește și se diversifică prin adaosul, de altfel organic, al unor forme arhitectonice, mai ales deschise: *prispa* (la parter), *sala* (la etaj), *foișorul, polata, scara*. Acestea, ca spații funcționale semiadăpostite, cu structuri constructive aparente, și tocmai de aceea purtătoare ale detaliilor decorative, constituie „subvolume" — redundante — bine conturate dar rațional și estetic integrate volumului total, rezultant, al casei. Ele dau casei populare românești o anumită plastică de linii, suprafețe și volume, în plinuri și goluri, înainte de a ajunge la *vibrația* de detaliu (cioplitură, stucatură, trafor) și la un anumit *mod de gradație* a luminii și umbrei, pe acestea, ca și pe adaosul de plante și flori. Ele realizează o tranziție între spațiul închis al locuirii (propriu-zise) și spațiul liber înconjurător, o întrepătrundere complexă a acestora. Exprimînd funcțiuni gospodărești sau meșteșugărești, dar și funcțiuni de recreare, aceste forme arhitectonice sînt de multe ori și social-istoric semnificative și chiar tradițional-simbolice[2].

Formele arhitectonice astfel definite contribuie, evident, la diversificarea tipurilor de plan — prin spațiile funcționale ce le introduc — dar, mai ales, pentru același tip de plan, contribuie substanțial, la diversificarea elevației. Prin jocul de „subvolume", deschise sau semiînchise, și tocmai de aceea cu multiple libertăți compoziționale, în jurul volumului simplu închis al casei, ca și prin elementele constructive și decorative ce le introduc, prispa, sala, foișorul, polata, scara conduc la o mare varietate de aspecte spațiale ale casei țărănești românești. Desfășurînd deci în spațiu tipul de plan și extinzînd transparent volumul locuirii, aceste forme arhitectonice fac să apară ideea tipului de arhitectură ca rezultantă a tipului de plan, a tipului de elevație și a tipurilor de „subvolume" (inclusiv cantitatea și calitatea lor).

Mai întîi, criteriul elevației introduce încă două „subvolume" mai strîns legate și indispensabile, de fapt, volumului simplu al casei: *soclul* și *acoperișul*. Soclul, purtînd tipul de plan și al „subvolumelor", indică înălțimea casei, cu sau fără introducere de noi funcțiuni. Astfel soclul lipsește la *casa joasă* (la nivelul solului); se ridică 0,30—0,80 m pe bîrne, piatră sau piloți, la *casa pe soclu fără pivnițe;* ajunge la 1,20—1,50 m la *casa pe soclu cu pivnițe;* și poate, la 1,50—2,00 m, să devină un parter cu pivnițe, bucătărie de vară și încăperi de locuit la *casa cu un etaj*. Soclul, în teren orizontal sau accidentat, poate să introducă un tip de plan, altul decît cel al locuirii propriu-zise pe care îl ridică. Acoperișul, la rîndul lui, își are o amplă tipologie referindu-se la forme și materiale, în funcție de climă, de tradiții regionale sau locale, de dezvoltarea casei etc. Ambele participă, cu deosebită pondere, la aspectul spațial al casei, fiind *zonal* specifice (cîmpie, deal, munte) și *regional* specifice (funcțiuni, economie, ambianță istorică, obiceiuri)[3]. Evident că formele arhitectonice introduse — funcționale și estetice în același timp — modifică aceste „subvolume" funcțional-constructive, esențiale ale casei, transmițîndu-le din redundanța lor.

Între acestea, scara de acces la tipul de plan susținut de soclu (în sens general) aparține constructiv acestuia, dar ea devine semnificativă în spațiu începînd uneori chiar de la casa joasă și, cu atît mai mult, la casa pe soclu înalt și la casa cu etaj. Tinzînd — întrucît rămîne exterioară — să marcheze intrarea în casă și însești urcarea și coborîrea, pe care să le și adăpostească, scara de acces se îmbină cu celelalte forme arhitectonice — prispa, sala, foișorul, soclul, acoperișul — sau generează altele (fie și numai de legătură, cum vom vedea), introduce în compoziție linii și plane oblice dar și noi verticale, iar prin dimensiuni — trepte, balustrade, lățime — conferă întregului volum (evident nu singură) însăși „scara umană". Dacă așezarea scării în plan este în funcție de tipul de plan și de ansamblul gospodăriei, inclusiv microrelieful, orientarea și accesul dinspre drum în gospodărie și apoi în casă, *construcția* și *dezvoltarea* ei în spațiu depind de *tipul de elevație* (în special înălțimea soclului) și de îmbinările posibile cu celelalte forme arhitectonice.

Considerînd așadar că scara de acces — formă arhitectonică de legătură între exterior și interior, pe verticală, incluzînd un anume dinamism — contribuie la definirea tipurilor de arhitectură, întreprindem o sistematizare a *relațiilor de poziție* scară-casă-prispă-sală-foișor, mai mult sau mai puțin dependentă de înălțimea casei, dar cu specială privire asupra modului de acoperire al ei. Pentru că acoperirea scării, cînd apare, îi și accentuează calitatea de „subvolum", aducînd modificări acoperirii celorlalte forme arhitectonice și deci întregului. Pe această cale vom pune în evidență o formă arhitectonică *generată* de scară mai puțin remarcată[4], denumită de noi „balconul cu scară gorjan"[5], care se ridică

---

[1] În *Planurile caselor românești țărănești*, Sibiu, 1958. („Studii și comunicări", Muzeul Brukenthal), Paul Stahl ajunge pentru prima oară la o amplă tipologie a planului. Bazat pe o *„logică proprie a transformărilor casei"* din interior spre exterior, urmărește șase familii de planuri la *„casa cu un singur cat"*, inclusiv bordeiul, și trei familii la *„casa cu două caturi"*, indicînd apoi *„case cu planuri rare"* și *„gospodăria cu ocol întărit"*. Paul Stahl reușește să dea, pentru fiecare familie, atît evoluția în plan pornind de la încăperea unică cu vatră cît și ariile lor de răspîndire în țară, incluzînd și unele aspecte spațiale.

[2] Pentru simbolismul unor elemente sau forme decorative a se vedea de exemplu Paul Petrescu, *Motive decorative celebre*, Ed. Meridiane, 1971, iar pentru semnificația și simbolismul foișorului, prin asimilarea lui, la nivel de formă arhitectonică cu „arborele vieții" a se vedea Adrian Gheorghiu, *Simboluri milenare în arhitectura populară argeșeană*, „Argeș", anul I, nr. 5, 1966.

[3] Nu insistăm asupra unei definiții complete a *tipului de arhitectură populară* sau a structurării lui, așa cum totuși schițăm aici detașarea, inițial necesară, a formelor arhitectonice adjuvante, ca „subvolume" funcțional-estetice, volumului casei. Tipurile de arhitectură populară românească au reușit, prin specificul lor regional, dar și prin unitatea lor națională, să fie sintetic-global prezentate de prof. dr. doc. arh. Grigore Ionescu în *Arhitectura populară românească* (Ed. tehnică, 1957). Mai în detaliu, pornind de la tipul de plan și unele forme arhitectonice adjuvante — prispa, sala, foișorul — ținînd seama și de vechime și de variante microregionale, un prim studiu, bazat și pe o statistică în satemartor, a se vedea *Arhitectura populară în bazinul superior al Argeșului*, publicat de autor în colaborare cu Paul Petrescu în revista „Arhitectura R.P.R.", nr. 8, 1954. Cu aceeași metodologie, încadrată într-o documentare de sistematizare regională, în echipe complexe (1949—1956), deci cu adaosul variantelor sau subtipurilor de arhitectură (inclusiv gospodăria), în legăturile lor social-economice, pe microregiuni, văi, depresiuni, a se vedea lucrările, Fl. Stănculescu, Ad. Gheorghiu, P. Stahl, P. Petrescu, *Arhitectura populară românească, regiunea Hunedoara* (1956), *Dobrogea* (1957), *regiunea Ploiești* (1957), *regiunea Pitești* (1958), *regiunea București* (1958), din care s-au reprodus unele imagini.

[4] Balconul cu scară este remarcat pe fațada secundară a caselor, încă de Tache Papahagi, în *Images d'ethnographie roumaine*, București, 1934; pe fațada principală, de Gh. Focșa care în articolul *Elemente decorative în arhitectura populară din zona etnografică a Jiului de Sus* („Studii și cercetări de istoria artei". nr. 3—4, 1954) redă văzută din interior în fig. 22 o *„sală și balcon ca stîlpi șerpuiți la o casă din Crețești"*, desenată de noi în fig. 81. Este remarcabil stîlpul înalt care de la prima treaptă susține polata. Iar Grigore Ionescu în *op. cit.*, fig. 44, redă *„casa lui Popescu din Brădiceni cu scara de acces la etaj alipită prispei dînd într-un palier, cu balconaș"*; scara și palierul fiind închise, cu scînduri verticale, *„formează un element distinct"*.

[5] Autorul, conducînd, în 1957, o echipă de studenți-arhitecți, la relevee de arhitectură populară în nordul Olteniei, a remarcat densitatea, calitatea și diversitatea de conformare a balconului cu scară, mai ales în Novaci. Făcînd și legătura peste munți cu privariul mărginean, a considerat, totuși, ca originale, suprapunerea privariu-sală, cu reducerea privariului și ridicarea lui pe verticală ca „balcon cu scară gorjan". A se vedea Ad. Gheorghiu, *Arhitectura populară românească, izvor de inspirație pentru arhitectura contemporană*, „Studii și proiecte", 2 Inst. de arh. „Ion Mincu", 1967, precum și Florea Stănculescu, Adrian Gheorghiu, Paul Petrescu, *Tezaurul de arhitectură populară din Gorj*, Ed. Scrisul Românesc, Craiova, 1973.

https://biblioteca-digitala.ro

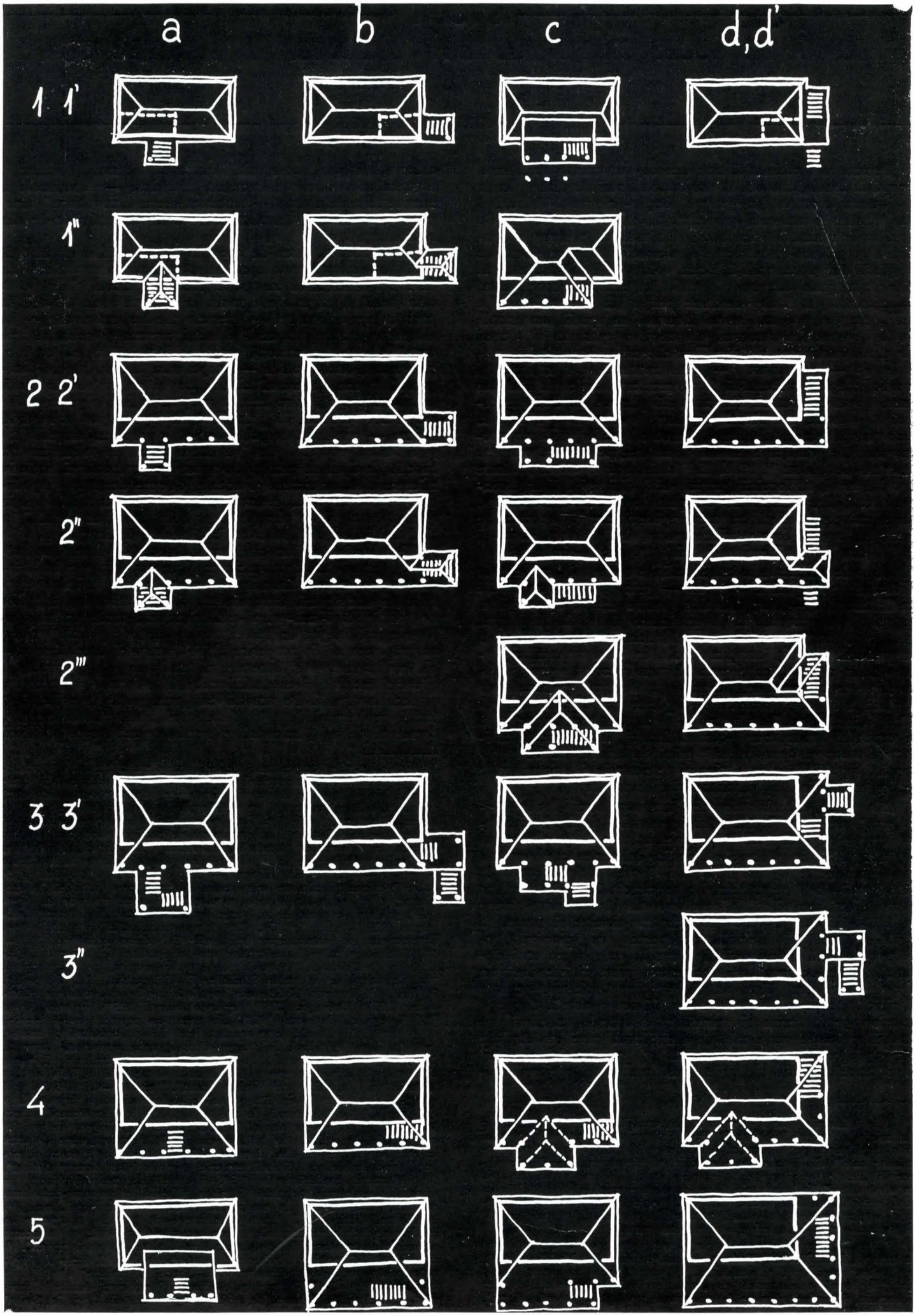

https://biblioteca-digitala.ro

la nivelul de semnificație al celorlalte — prispa, sala și foișorul — și care la rîndul ei generează sau definește mai multe *tipuri de arhitectură.*

Fără a urmări o cronologie a tipurilor scării de acces și a modurilor ei de îmbinare cu celelalte forme arhitectonice, o astfel de sistematizare constituie un inventar de posibilități, indicînd totodată soluțiile naturale sau adaptările în specificuri regionale sau locale, precum și tendințele către amplu-monumental sau vibrant-pitoresc.

Dar, îmbinările scării de acces cu celelalte forme arhitectonice făcîndu-se pe corpul casei, se impune, în vederea acestei sistematizări, considerarea acelor forme esențiale, independente de tipul de plan, ale arhitecturii populare românești: *casa simplă* (de formă prismatică, întrucît constituie volumul simplu închis al locuirii), *casa cu prispă* (bine formată, la parter), *inclusiv cu sală* (pe soclu înalt sau pe parter, întrucît nu modifică planul schematic) și *casa cu foișor* (se înțelege foișorul pur sau veritabil). Cu acestea, relațiile de poziție de mai sus (prea complexe pentru o sistematizare) se ramifică în două: I, *relația casă-scară,* înțelegînd casa simplă și casa cu prispă (sală) și II, *relația casă cu foișor-scară,* înțelegînd foișorul adăugat fie casei simple fie casei cu prispă (sală). În aceste relații — concentrat definite — trebuie distinsă fațada principală de cea secundară și putem considera, fără a restrînge generalitatea sistematizării, prispa (sala) ca și foișorul, exclusiv pe fațada principală.

I. Relația casă-scară. Sînt patru moduri de așezare a scării în raport cu casa: perpendiculară pe fațada principală (a), pe cea secundară (b) și respectiv, rabaterile ei, pe fațada principală (c) și pe cea secundară (d). Aceste moduri de așezare conduc la șiruri de cazuri rezultînd din considerarea tipurilor de casă — simplă (1) sau cu prispă-sală (2) —, înălțimii casei traduse prin lungimea și forma scării în plan și sistemele de acoperire, inclusiv a scării (1′), (1″) ... (2′), (2″), ... ceea ce introduce dezvoltarea ei în spațiu. Se ajunge astfel la o *matrice* (**tabelul I**) a tipurilor de arhitectură ale casei simple și cu prispă-sală, cu specială privire la scara de acces ca formă arhitectonică. De la început trebuie observat că (c) și (d) atrag atît la (1) cît și la (2), ca absolut necesar, în fața intrării în casă, un *podest,* care devine uneori prin închidere, un *balcon.* Se definește astfel încă din plan, dar bogată tipologic în elevație, o formă arhitectonică — *scara cu balcon* — fie ea și de tranziție între spațiul exterior și celelalte forme arhitectonice. De asemenea, trebuie observat că în (c), rabatarea este indiferentă, la stînga sau la dreapta, pe cînd (d) conduce la o a doua rabatare, distinctă, în prelungirea fațadei secundare și în afara celei principale, caz subsidiar întrucît readuce scara la modul (a) și de aceea notat la nevoie (d′).

În cele ce urmează, comentînd mai în detaliu și exemplificînd pe tipuri de case și forme de acoperire — pe cît posibil și în funcție de înălțimi — introducem pentru cazul care rezultă în matrice, la intersecția coloanei de exemplu (b), a modului de așezare a scării, cu o linie, de exemplu (3′) a tipului de scară de acces inclusiv de acoperire, notația (3′b).

La casa simplă (1), joasă sau pe soclu, eventual și cu pivnițe în teren denivelat, scara, evident exterioară, rămîne în general neacoperită. Ea poate atrage însă o prispă parțială în însuși corpul casei, laterală sau centrală în (1 a) și (1 c) numai laterală în (1 b) și (1 d). Ceea ce face să apară, fără a fi singurul motiv, două tipuri de arhitectură: *casa cu prispă parțială,* larg răspîndită în țară, și *casa cu prispă centrală* (tip loggie), mai ales la cîmpie. Deși ele conduc la alte aspecte spațiale, introducerea lor în prezenta sistematizare nu ar aduce modificări esențiale.

Acoperirea în polată a scării (1′) se face, mai ales la casa cu prispă parțială, în (1′ a) și (1′ b), polata pornind de sub streașina versantului respectiv al acoperișului, cu pantă mai mică decît a acestuia. De aceea se și întîlnește în regiuni în care panta acoperișului este foarte mare, în Munții Apuseni (fig. 1, 2) și în Maramureș.

(1′ c) care atrage mai rar o prispă parțială — și care printr-o dezvoltare a podestului-balcon poate să conducă la foișor (vezi II) — devine, ca „balcon cu scară", acoperit în polată, o formă arhitectonică specifică: *privariul mărginean,* care face să apară și un tip de arhitectură, al Mărgi-

← Tabelul I. *Matricea casă - prispă - sală - scară*

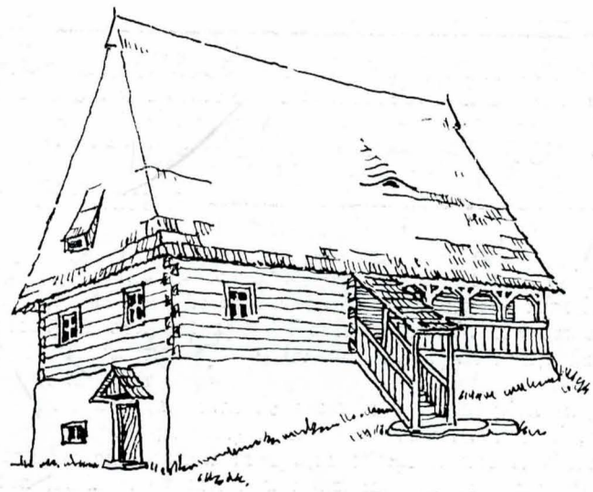

Fig. 1. Casa Teodor Candrea. Poiana Vadului, jud. Alba (după releveu 1972, arh. Sorin Gavra)

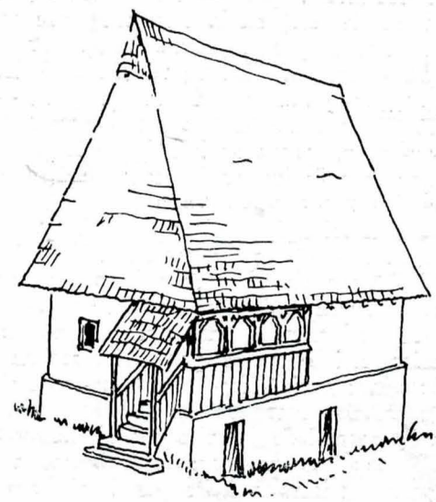

Fig. 2. Casa Avram Iancu. Vidra (după T. Papahagi, foto 1923)

Fig. 3. Casa Mariei Toma (1798), Poiana Sibiului (după arh. M. Possa și P. Mihalik, foto 1954)

Fig. 4. Tilișca (Arh. pop. rom. reg. Hunedoara, după foto 1949)

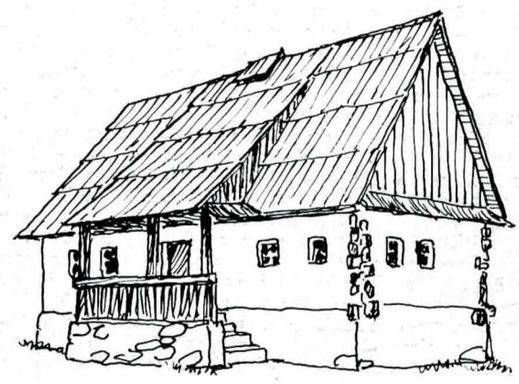

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 5. Privariul casei din Tilişca (1847). Muzeul satului Bucureşti.

Fig. 6. Casa Socodoru. Poiana Sibiului.
(după arh. M. Possa şi P. Mihalik, releveu 1954)

Fig. 7. Starchiojd (Arh. pop. rom. reg. Ploieşti)

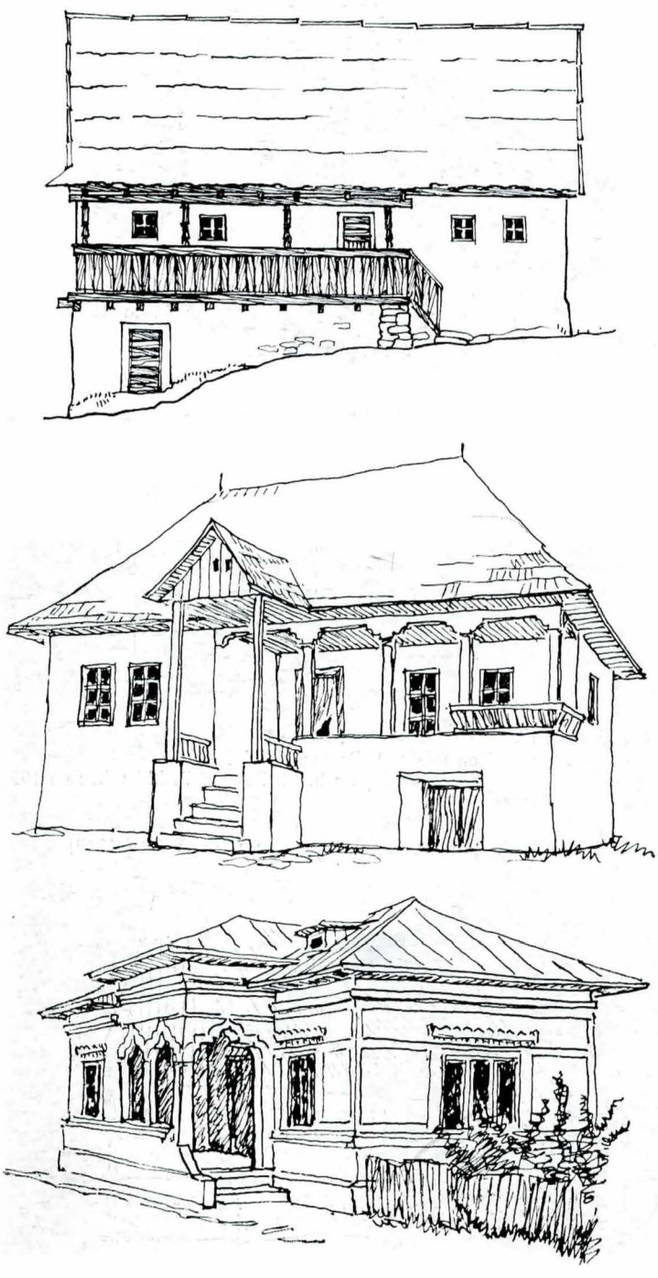

nimii Sibiului[6] şi Hunedoarei. Balconul mai scurt (strict necesar intrării) sau mai alungit (tinzînd către prispă), şi scara (de 3—7 trepte) sînt împreună acoperite în *polată frîntă*, ce pleacă din versantul de faţadă al acoperişului, de-a lungul unei orizontale a lui şi de pantă mai mică. Această formare a polatei odată cu tendinţa spre prispă a privariului au atras probabil pante şi mai mari pentru versanţii laterali ai acoperişului, devenind aproape frontoane. În mod curent, această polată cade sub streaşina acoperişului (fig. 3, 4). Sînt cazuri în care aceeaşi polată sau *o polată frîntă de la coama acoperişului* păstrează de-a lungul privariului streaşina casei (fig. 5), după cum sînt şi acoperiri prin supralărgiri de streaşină pe întreaga faţadă (fig. 6). Şi astfel, spre deosebire de prispa acoperită în *polată de prelungire* a versantului de faţadă al acoperişului, cînd panta acestuia nu este prea mare, şi care conduce la un tip de arhitectură mai rar întîlnit în cîmpie; privariul mărginean, deşi îngust, prin aceste variante şi prin modul de integrare în corpul casei, redus lateral pe faţada acesteia, este comparabil mai mult cu foişorul decît cu prispa.

(1′ d), chiar şi cu prispă parţială, întrucît ar conferi faţadei secundare atribute de faţadă principală, pare să fie un caz foarte rar.

Acoperirea „în foişor" a scării (1″) adică cu trei sau doi versanţi şi la aceeaşi streaşină cu acoperişul casei este, în general, rară (1″ a) şi apare la casa cu prispă parţială, în zona de deal (fig. 7). Denumit „foişor de scară", întrucît derogă de la funcţia şi semnificaţia foişorului, se întîlneşte frecvent, uşor supraînălţat faţă de streaşina acoperişului, la casa simplă nouă. Aceasta, frecventă mai ales la cîmpie, ajunge prin renunţarea la prispă-sală-foişor, la o marcare, exclusiv decorativă, a intrării.

(1″ c) este de asemenea frecvent şi cu multe variante, constituind o soluţie nouă: fie că „balconul cu scară" devine un foişor plat în axul casei, de multe ori cu streaşina supraînălţată, fie că odată cu o prelungire a balconului pe tot restul faţadei, devine o prispă decroşată. Apare astfel, un tip de arhitectură ţărănească nouă (fig. 8), de cărămidă şi beton, cu decroşuri în plan, dar şi de streaşină (chiar pe acelaşi plan vertical), cu deschideri în arcade sau acolade, cu jocuri complicate de acoperiş şi cu decoraţie ieşită din scară

[6] Pentru Mărginimea Sibiului a se vedea remarcabila lucrare a arh. Mircea Possa şi arh. Paul Mihalik, *Poiana Sibiului, complex de arhitectură populară*, Bucureşti, Ed. Meridiane, 1966.

Fig. 8. Casă nouă din Lunguleţu, jud. Ilfov (Arh. pop. rom. reg. Bucureşti)

Fig. 9. Streaşină ondulat-supralărgită la Cîmpulung, foto, 1956.

https://biblioteca-digitala.ro

și multicoloră, pierzînd aspectul unitar și robust al arhitecturii tradiționale.

Încadrăm în „foișorul de scară (1″ a), la casa cu prispă parțială și o soluție musceleană (veche), a supralărgirii ondulate a streașinei deasupra scării, uneori extinsă și deasupra gîrliciului pivniței (fig. 9). Aceasta pentru că ondularea streașinei, în același plan de naștere al acoperișului, rezultă din racordări curbe pe muchiile si doliile foișorului, pînă la „topirea“ lui — de-a lungul unei orizontale în versantul acoperișului. Rezultă, în totul, o modelare a polatei de frîngere mărginene.

La casa cu prispă-sală, independent de înălțimea casei și de întinderea prispei și sălii (parțiale sau totale), scara poate fi exterioară (2), (3), sau interioară spațiului semiadăpostit al prispei sau sălii (4), (5). Notăm însă că scara aparține ca „subvolum“ soclului (în sens general, deci și parterului), astfel încît se îmbină în special cu prispa, iar sala, ca spațiu de ajungere, este doar influențată de scară. Exterioară fiind, scara în general și „balconul cu scară“ mai puțin, pot rămîne la casele joase sau pe soclu cu pivnițe, neacoperite. Altfel, acoperirea se face în *polată de prelungire* sau *frîntă* (2′), (3′), (3″) sau „în foișor“ (2″), (2‴), acoperiri susținute, în general, de doi stîlpi.

Acoperirea în polată a scării într-o singură rampă (2′) prezintă următoarele cazuri:

(2′ a) în polată de prelungire, la casa joasă, axată sau nu fațadei cu prispă — se întîlnește frecvent în Gorj, unde scara poate fi mărginită de balustrade (fig. 10) sau mai rar, chiar închisă cu un „portal“ (fig. 11); în polată frîntă se întîlnește în Hunedoara, în Munții Apuseni dar și în Dobrogea.

(2′ b) mai ales, în polată frîntă se întîlnește în Hunedoara de nord, în Munții Apuseni și în Maramureș (fig. 12, 13).

(2′ c) definește, la casa cu prispă-sală, de orice înălțime, un balcon cu scară acoperit în polată de prelungire, susținută sau nu de stîlpi, uneori și neacoperit. Frecvent în nordul Olteniei și mai ales în Gorj — pentru care l-am și numit „balconul cu scară gorjan“ — se înscrie vădit în familia privariului mărginean (c), întîlnindu-se încă pe întreaga arie de răspîndire a acestuia. Întîlnit în Novaci și dominant în Novaci-Ungureni, format la nordul Novacilor-Români (sau Pămînteni), de-a lungul timpului, de emigrați din zona de mult constituită a Mărginenilor, considerăm această formă arhitectonică o adaptare — transformare și proprie evoluție — a privariului mărginean. În ade-

Fig. 10. Bălănești, jud. Gorj (după foto Gh. Focșa, 1954)

Fig. 12. Casa Ion Cori, Crișan, jud. Hunedoara (Arh. pop. rom. reg. Hunedoara)

Fig. 11. Portalul casei Antonie Mogoș (1875) Ceauru, jud. Gorj (Muzeul satului, București)

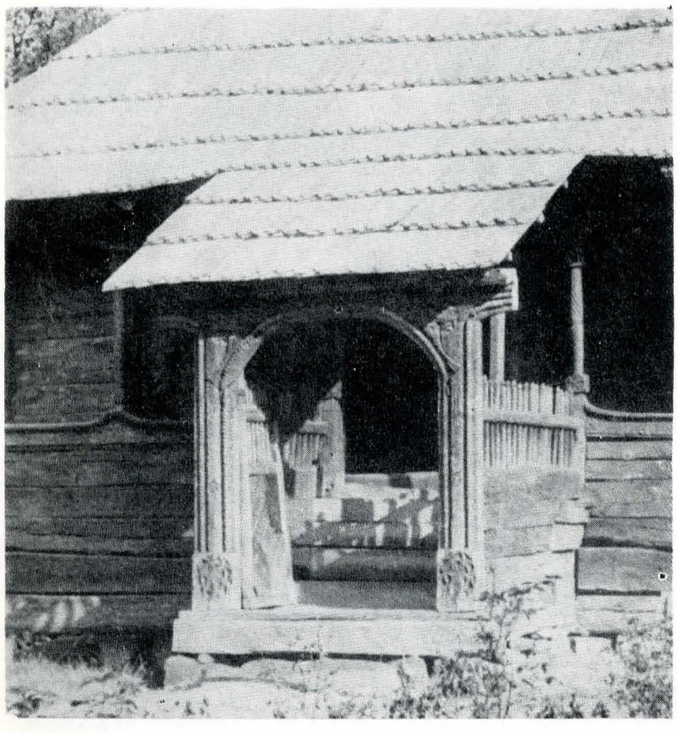

Fig. 13. Berbești (1775), jud. Maramureș (Muzeul satului, București)

https://biblioteca-digitala.ro

14

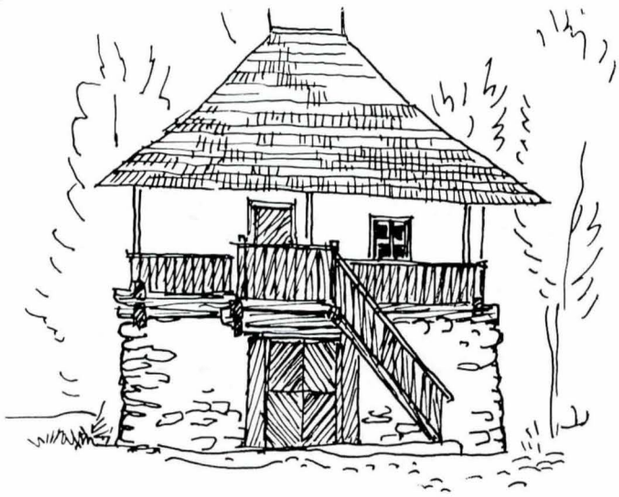

15

16

17

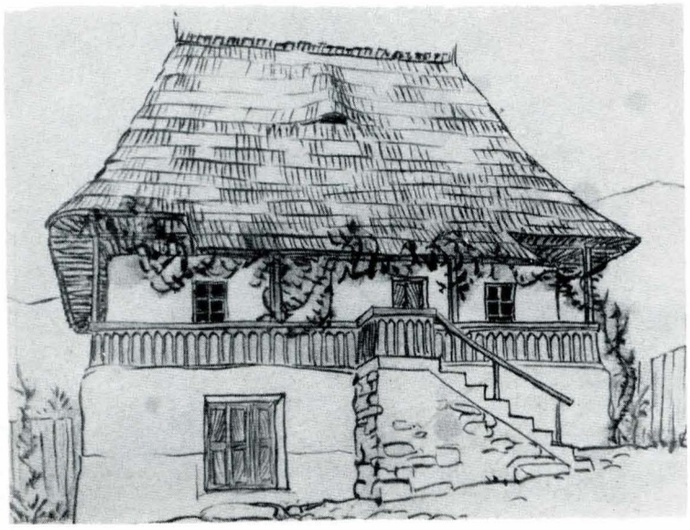

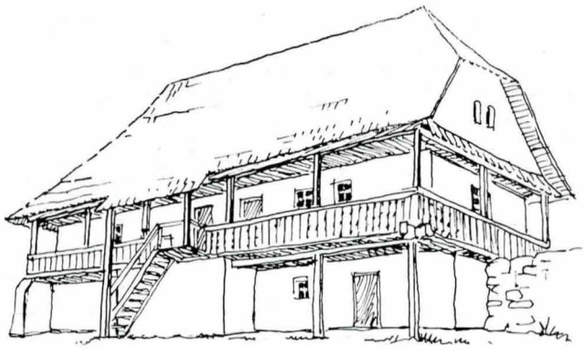

18

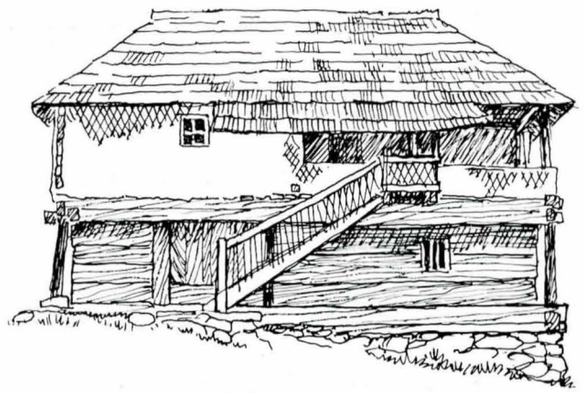

19

Fig. 14. Casa Dtru. Călugăru. Novaci-Români, jud. Gorj
(foto arh. I. Enăchescu, 1957)

Fig. 15. Casă cu o singură încăpere pe pivniță. Cătunele, jud. Mehedinți
(după foto Al. Gheorghiu — Tîrgoviște — 1939)

Fig. 16. Casa Ion Paloș, Prejna, jud. Mehedinți
(după schiță Paul Petrescu, 1960)

Fig. 17. Casa Taban, Novaci-Ungureni, jud. Gorj
(desen autor 1957)

Fig. 18. Ighiel, jud. Alba (Arh. pop. rom. reg. Hunedoara)

Fig. 19. Valea Motrului, jud. Mehedinți
(după foto arh. Victoria Sandici, 1957)

Fig. 20. Murgești, jud. Gorj

Fig. 21. Casa Ion Andreoiu, Novaci — centru
(după releveu Inst. arh. „Ion Mincu" 1957)

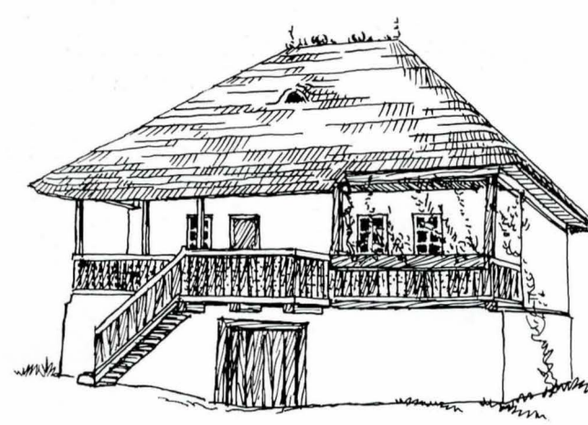

20

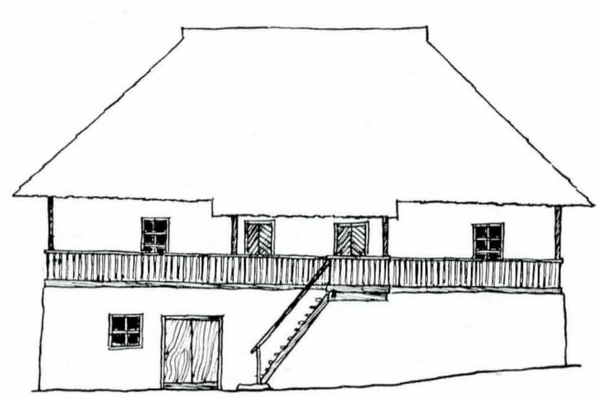

21

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 22. Casa veche Ion Pianaru, Novaci-Ungureni, jud. Gorj (desen autor 1957)

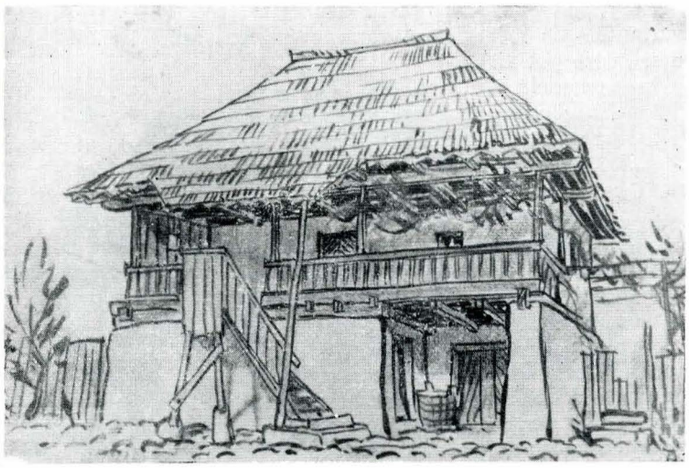

Fig. 24. Casa Ion Cosor, Novaci-Ungureni, jud. Gorj (desen autor 1957)

Fig. 26. Casă cu o singură încăpere pe pivniță, Bumbești—Pițic, jud. Gorj (desen autor 1957).

Fig. 28. Tunși, jud. Gorj (după T. Papahagi, foto 1931)

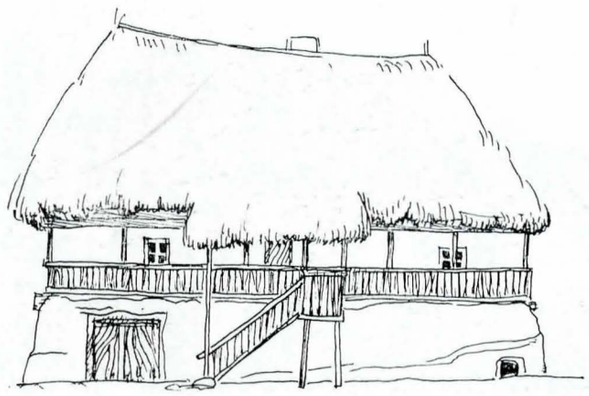

Fig. 23. Miclăușani, jud. Cluj (desen după arhiva foto CDCAS)

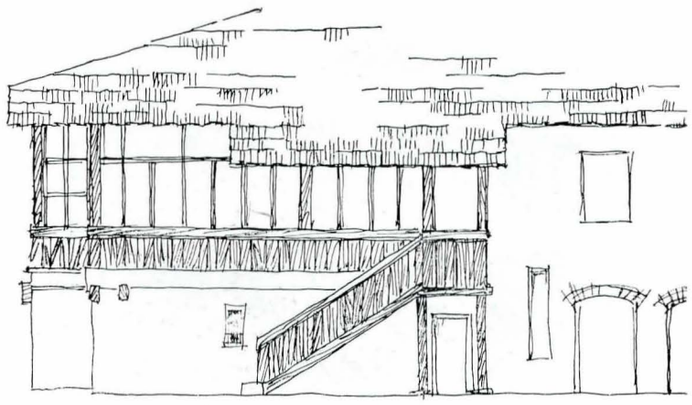

Fig. 25. Casă parțial veche, cu balcon cu scară, în Tîrgu Jiu (desen autor 1957)

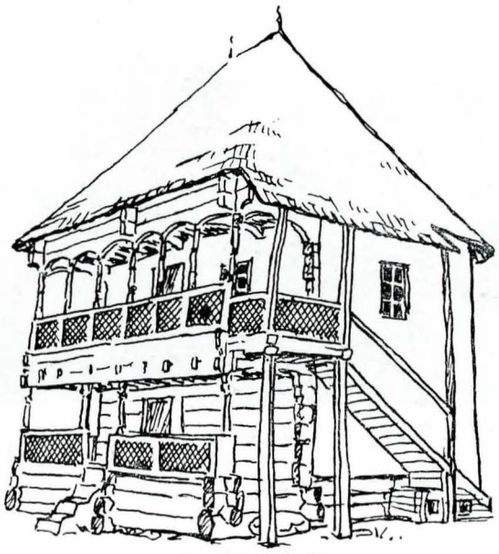

Fig. 27. Casa Leoargă, Țicleni, jud. Gorj (după T. Papahagi, foto 1930)

Fig. 29. Cîmpu lui Neag, jud. Hunedoara (foto ISCAS, c. 1950)

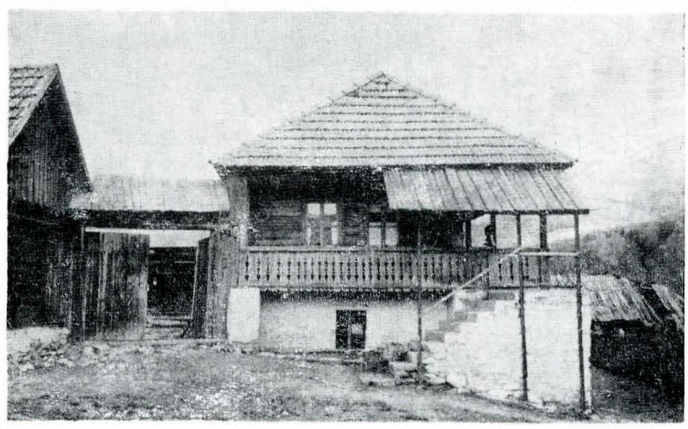

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 30. Oarja, jud. Argeş (foto autor 1963)

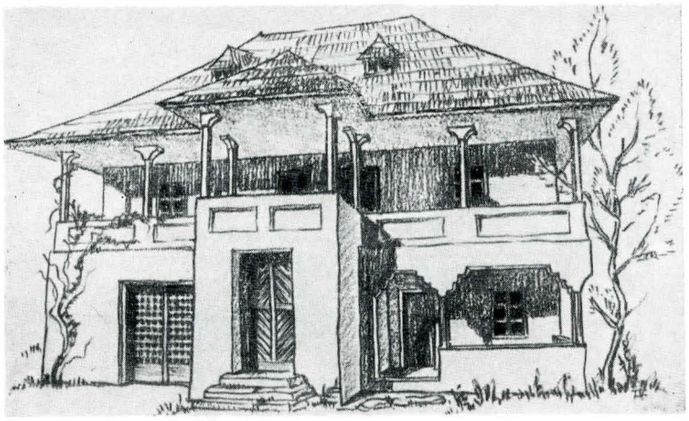

Fig. 31. Stîlpeni, jud. Argeş (Arh. pop. rom. reg. Piteşti)

Fig. 32. Casa P. Creţoiu, Pociovalişţea, jud. Gorj (foto arh. I. Svoboda, 1957)

Fig. 33. Curtea de Argeş (desen autor 1953)

văr, dacă, privariul mărginean este un balcon cu scară, acoperit în polată frîntă, alipit ca un foişor plat părţii centrale a casei simple, „balconul cu scară gorjan" este un privariu mărginean minim, acoperit în polată de prelungire, dezvoltat în înălţime, alipit în centrul faţadei la casele joase peste prispă, iar la casele mai înalte peste soclul plin al parterului şi mai ales peste sală, la etaj. El rezultă ca un „subvolum" deschis, cu atît mai bine integrat casei cu prispă-sală cu cît legătura la corpul casei se face prin intermediul acestora. Întîlnind această formă arhitectonică din Mehedinţi pînă în Argeş, cu un maximum de intensitate în Gorj, dar şi în aria privariului mărginean, se dovedeşte vechea şi continua legătură între sudul şi nordul aceloraşi munţi, de totdeauna locuiţi şi păstoriţi. Adăugăm că, alături de acest schimb de „forme arhitectonice", la Novaci-Ungureni nu a pierit nici azi amintirea zugrăvirii în albastru, cît de palid, măcar a soclului (cu pivniţă sau parter) zidit, pentru că prispa-sală rămîne în tradiţia locală a lemnului aparent.

Aşadar, integrînd şi unele exemple mai depărtate, variantele imediate ale *balconului cu scară gorjan* pot fi: neacoperite (fig. 14, 15, 16), sau acoperite (fig. 17—25) şi apoi variantele de formă în elevaţie, depinzînd adică de înălţimea casei, care pot fi:

— pe soclu plin (fig. 16, 17);
— în consolă, atît balconul cît şi scara (fig. 15, 18—22);
— pe stîlpi (fig. 14, 23, 24, 25).

„Balconul cu scară gorjan", prin accentul introdus pe faţada casei cu prispa-sală, subvolum de verticale şi oblice de mică dimensiune, profilîndu-se pe soclul plin şi golul sălii largi, prin multitudinea de variante, prin răspîndire şi integrare naturală în volumul semiînchis al casei cu prispă-sală, constituie o remarcabilă formă arhitectonică şi conduce la un tip de arhitectură: *casa cu balcon şi scară gorjană.*

(2′ d) de mai largă răspîndire, apare mai ales la casa înaltă. Balconul continuă lateral, pe soclu, în consolă sau pe stîlpi, sala etajului şi, acoperit izolat (fig. 26) sau odată cu scara de-a lungul faţadei laterale, în polată de prelungire, conduce la forme remarcabile, din Mehedinţi pînă în Argeş, mai ales în Gorj, dar şi în sudul Hunedoarei (fig. 27, 28, 29).

Acoperirea în foişor (2″), numai a scării — în (a) şi (b) — face să apară „foişorul de scară" îngust, mai mult sau mai puţin ieşit în funcţie de înălţimea casei, evident pe doi stîlpi şi acoperit adesea în doi versanţi. Este o soluţie care pierde forma, funcţiunea şi semnificaţia foişorului veritabil. Dar, întrucît ea este foarte răspîndită în zone în care foişorul nu constituie o formă tradiţională, se poate deduce că şi „foişorul de scară" este o soluţie naturală. Astfel Gorjul, care a cunoscut mai puţin foişorul, şi Vîlcea, care pare să fie zona de origine şi evoluţie a foişorului, nu au recurs la compromisul „foişorului de scară": Gorjul a găsit „scara sub polată" pînă la „portal" şi „balconul cu scară gorjan", iar Vîlcea, după cum vom vedea, a dat întreaga serie de soluţii ale alăturării scării la foişor, subordonînd-o oarecum acestuia şi creînd de fapt „foişorul cu scară". Aşadar:

(2″ a) este foarte răspîndit în ţară, mai puţin Oltenia de nord şi Transilvania, şi cu deosebită frecvenţă în Argeş (fig. 30), Prahova etc., dar şi în sudul Hunedoarei (fig. 31).

(2″ b) pare să fie, în schimb, foarte rar, poate, întrucît conduce la o anume ambiguitate între cele două faţade.

(2″ c) constituie o variantă de acoperire a „balconului cu scară gorjan". Se acoperă „în foişor" îngust, exclusiv balconul (fără a fi deci un foişor de scară), iar scara, în polată de prelungire a versantului de faţadă al acoperişului casei (fig. 32), mai rar a celui lateral al foişorului. Datorită asemănării cu foişorul, forma mai răspîndită este cea cu scara neacoperită (fig. 33).

(2″ d) rămîne o formă posibilă, în schimb (2″ d′), adică cu scara dirijată în afara faţadei principale, acoperită în foişor alungit şi înclinat, racordat la polata de acoperire a balconului în consolă, constituie, considerăm, un caz singular (fig. 34). Pentru că era posibil ca balconul să fie acoperit „în foişor" şi scara în polată de prelungire, pare să se fi preferat aducerea în faţada principală a unui foişor, de data aceasta de scară, fie şi atît de curios.

(2‴ c) şi (2‴ d), reprezentînd păstrarea aceluiaşi plan de naştere a acoperişului casei şi de-a lungul acoperirii balconului cu scară, nu se întîlnesc în aceste forme pure, ci ca supralărgiri de streaşină, implicînd evident deformări ale versantului respectiv al acoperişului casei. Astfel (2‴ c) conduce

https://biblioteca-digitala.ro

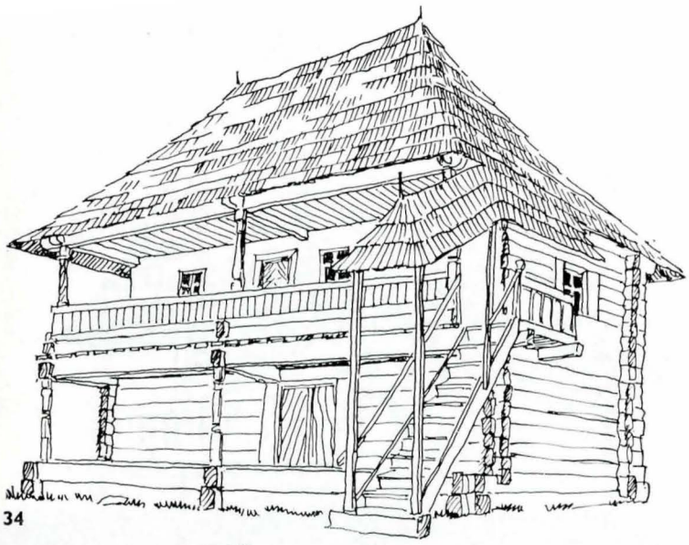

34

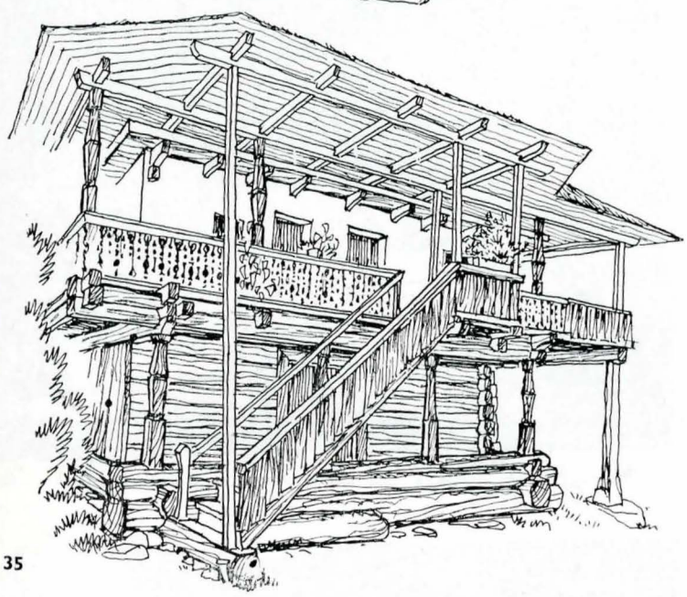

35

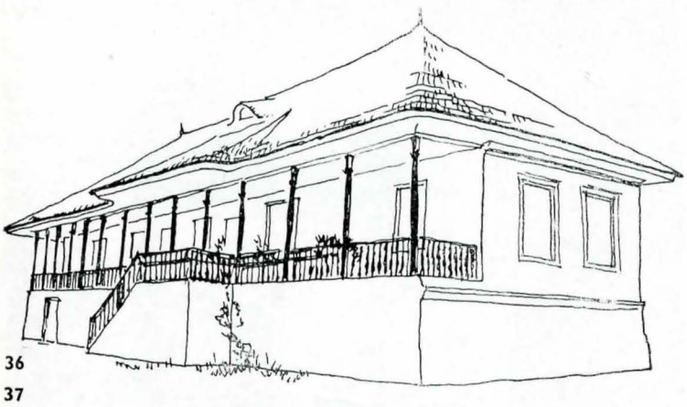

36

37

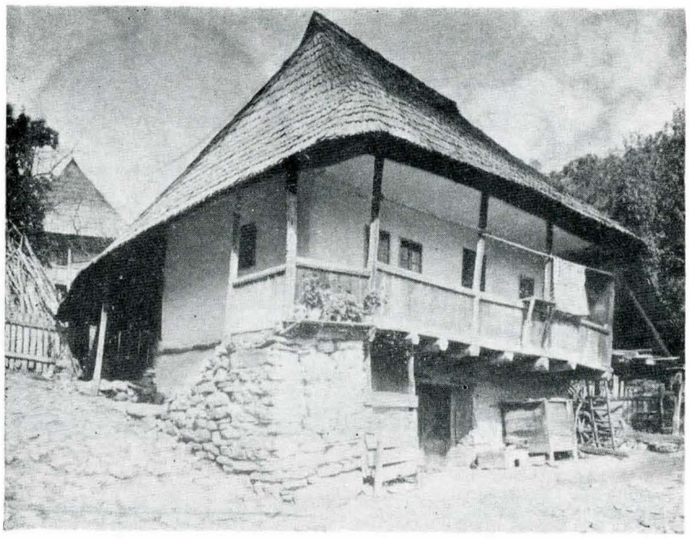

38

Fig. 34. Cîmpofeni, jud. Gorj (după releveu arh. R. Crăiniceanu, 1956)

Fig. 35. Turcenii de Sus, jud. Gorj (după foto arh. Al. P. 1932)

Fig. 36. Casa Potoceanu, Cîmpulung-Muscel (după foto ISCAS, c. 1950)

Fig. 37. Cloşani, jud. Mehedinţi (foto R. Creţeanu, 1946)

Fig. 38. Govora, jud. Vîlcea (Arh. pop. rom. reg. Piteşti)

Fig. 39. Hurez, jud. Vîlcea (Arh. pop. rom. reg. Piteşti)

Fig. 40. Spanţov, jud. Ilfov (foto Al. Gheorghiu — Tîrgovişte, 1930)

39

40

https://biblioteca-digitala.ro

41

42

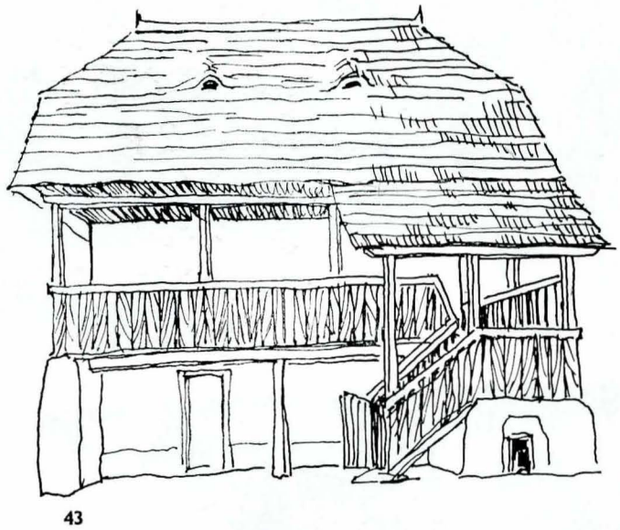

43

44

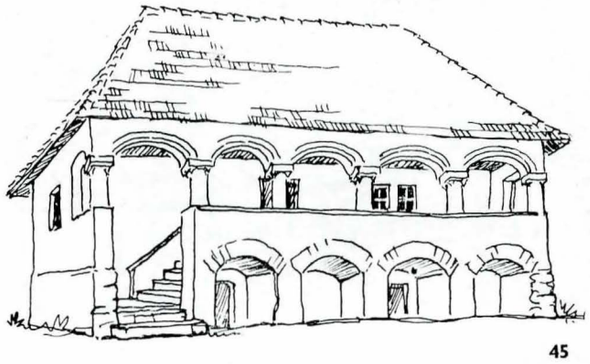

45

46

Fig. 41. Casa Zamfira Gavra, Vidra (Avram Iancu), jud. Alba (după releveu 1972, arh. Sorin Gavra)

Fig. 42. Casa N. Zaharia, Ghelar, jud. Hunedoara (desen autor 1949)

Fig. 43. Casă din Munţii Apuseni (după arhiva foto CDCAS)

Fig. 44. Casa Maria Miclăeşti, Valea Morii, jud. Alba (după releveu 1972, arh. Sorin Gavra)

Fig. 45. Casa Alex. Morar, Livezeni, jud. Hunedoara (Arh. pop. rom. reg. Hunedoara)

Fig. 46. Casa Nicolae Mariş, Lăzeşti, jud. Alba (după releveu 1972, arh. Sorin Gavra)

Fig. 47. Casă din Rucăr, Muscel (Arh. pop. rom. reg. Piteşti)

Fig. 48. Casă din Stăneşti (Muzeul satului Bucureşti)

Fig. 49. Casa N. Stoica din Curtea de Argeş (A h. pop. rom. reg. Piteşti)

Fig. 50. Casă din Albeşti, Muscel (desen după Arh. pop. rom. reg. Piteşti)

Fig. 51. Casa N. Chiriţescu, Mioreni (1920) jud. Argeş (foto arh. O. Alexievici, 1956)

Fig. 52. Casă din Cîmpu lui Neag, jud. Hunedoara (Arh. pop. rom. reg. Hunedoara)

Fig. 53. Casa Dumitru Măneţu, Poiana Sibiului (după desen arh. Florea Stănculescu, 1919)

Fig. 54. Casă din Scoarţa, jud. Gorj (desen autor 1957)

https://biblioteca-digitala.ro

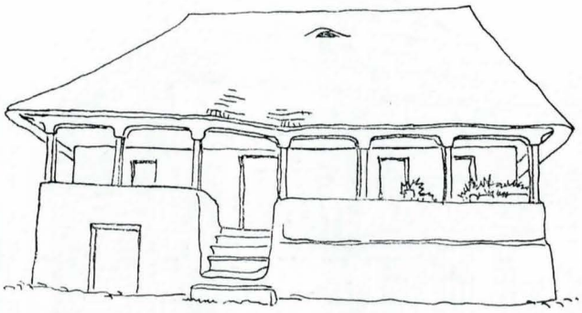

47

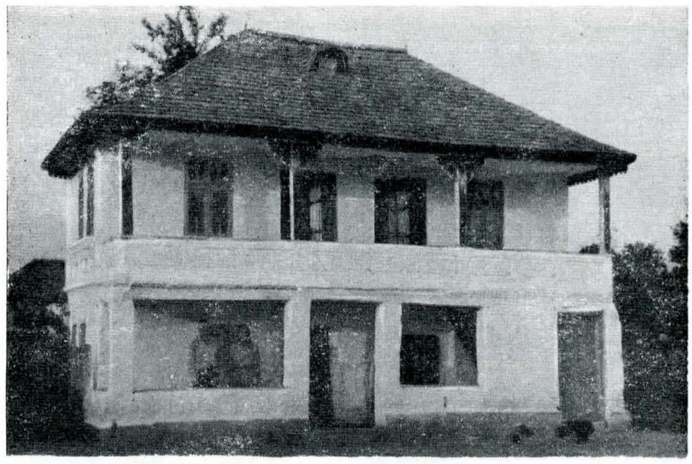

51

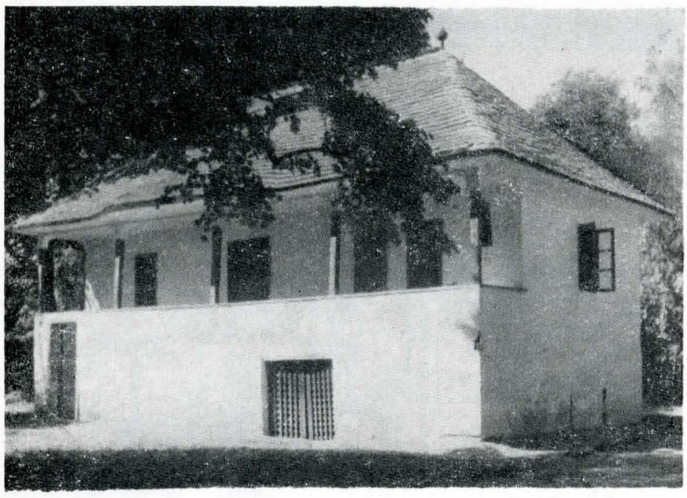

43

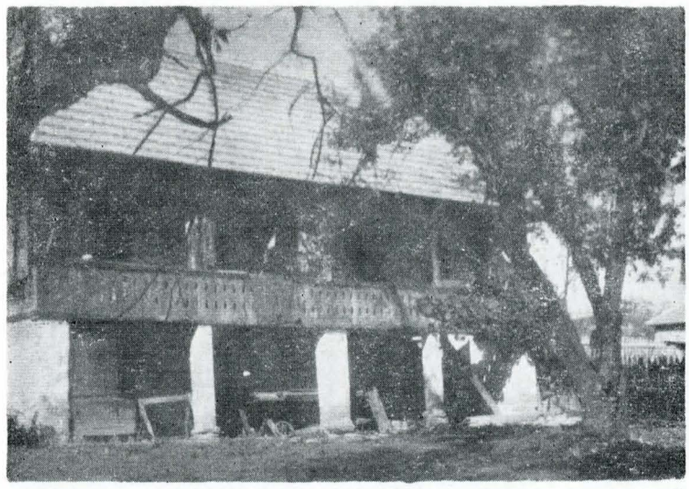

52

49

53

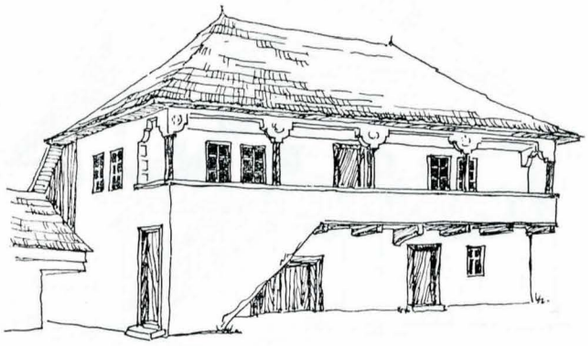

50

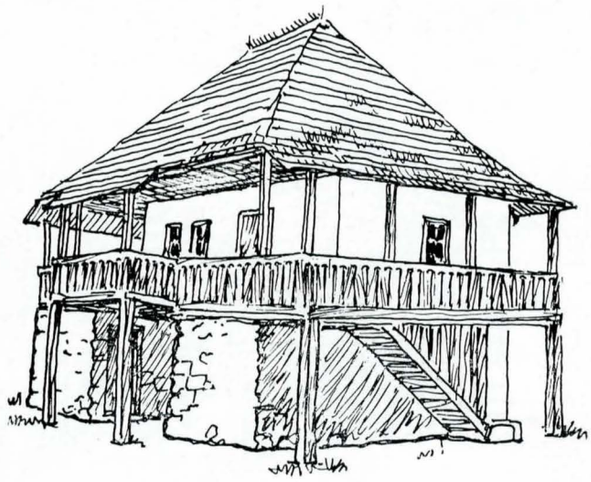

54

https://biblioteca-digitala.ro

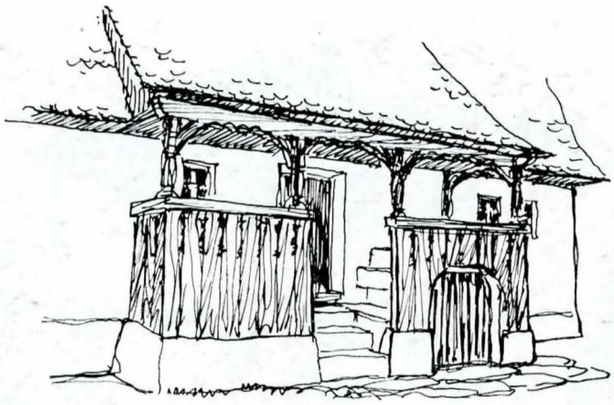

55

59

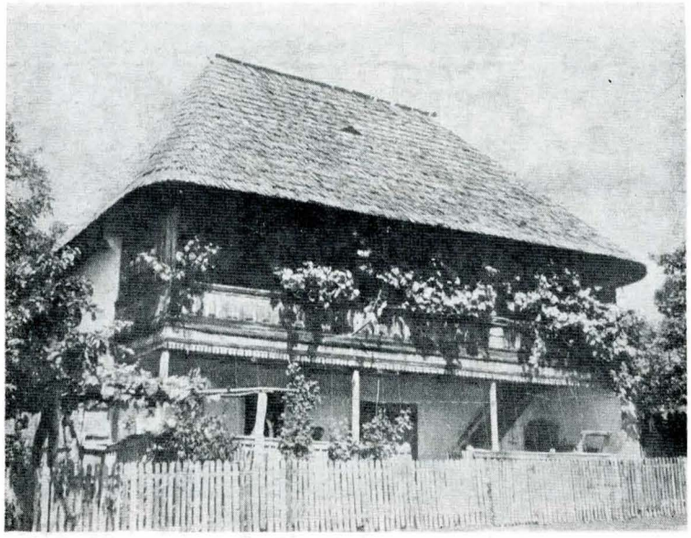

56

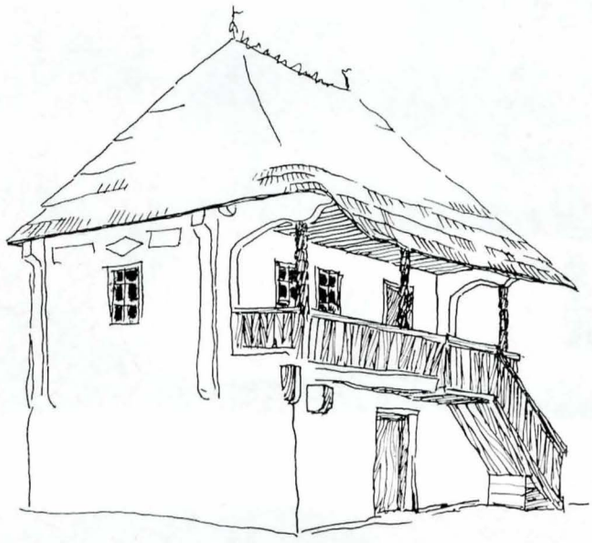

60

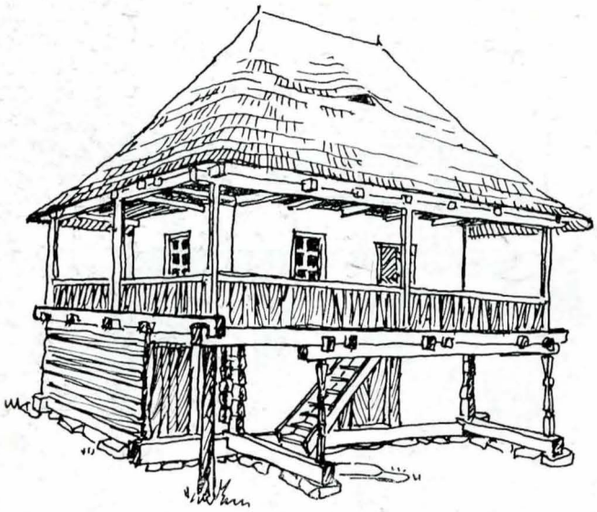

57

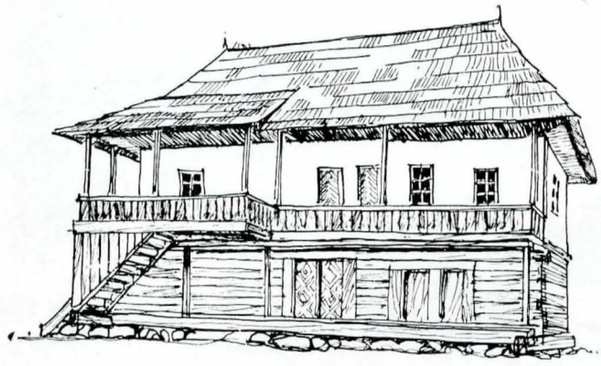

61

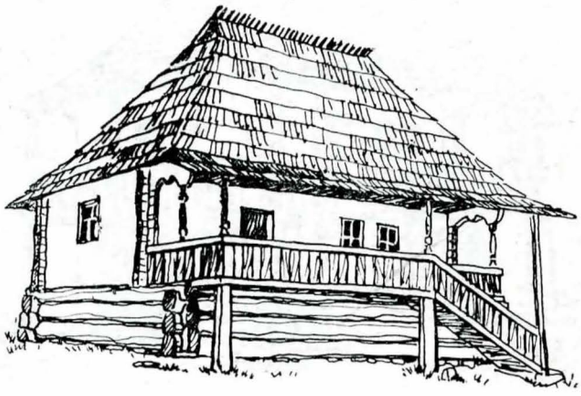

58

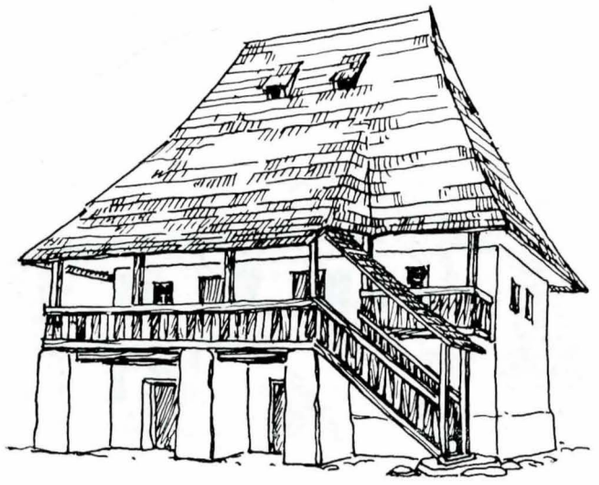

62

https://biblioteca-digitala.ro

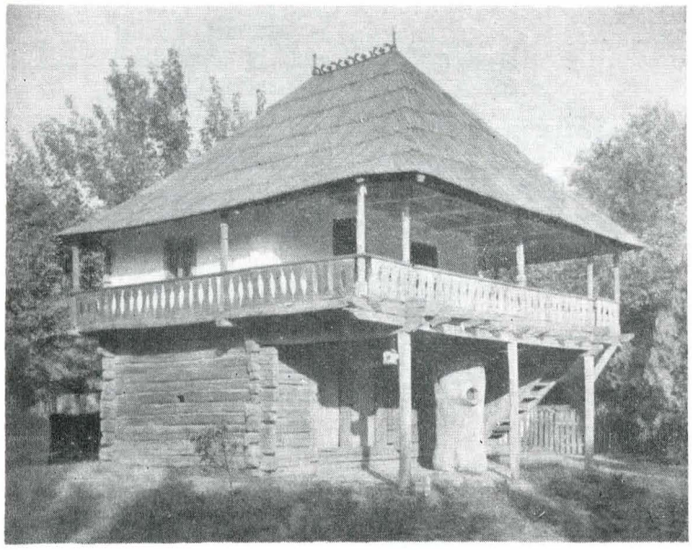

63

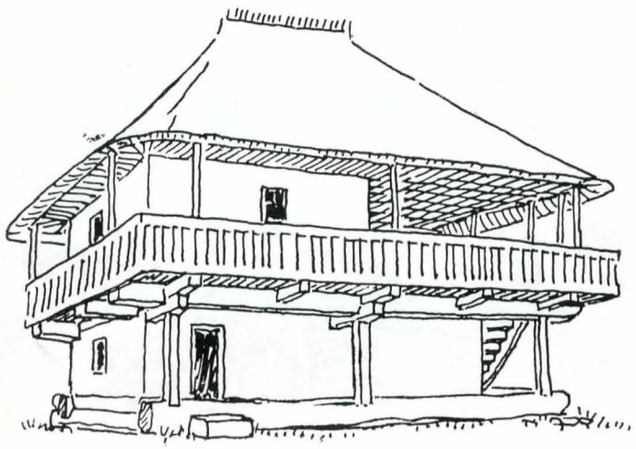

64

Fig. 55. Privariu mărginean, Răşinari, Sibiu (desen autor, 1954)
Fig. 56. Casa Pianaru nouă Novaci-Ungureni. (foto arh. I. Enăchescu, 1957)
Fig. 57. Casa Mariei Huanţu, Hurez, jud. Vîlcea (după releveu Inst. arh. „Ion Mincu", Arh. pop. rom. reg. Piteşti)
Fig. 58. Casa Tudor Vladimirescu, Vladimiri, jud. Gorj (după foto 1911, Tezaur de arh. pop. din Gorj)
Fig. 59. Casă din Ciovîrnăşani, jud. Mehedinţi (după foto T. Papahagi 1933)
Fig. 60. Casă din Bălăneşti, jud. Gorj. (după foto I. Voinescu, 1911)
Fig. 61. Casă din Cîmpofeni, jud. Gorj. (după releveu 1959 arh. R. Crăiniceanu)
Fig. 62. Casa Traian Teleguţ din Abrud, jud. Alba (după foto ISCAS şi releveu 1971 arh. Sorin Gavra, demolată în 1972-73)
Fig. 63. Casa Beuran din Curtişoara, jud. Gorj (Muzeul satului Bucureşti)
Fig. 64. Casă din Bărbăteşti, jud. Gorj (desen după foto. T. Papahagi, 1928)

Tabelul II. *Matricea relaţiei casă—foişor—scară*

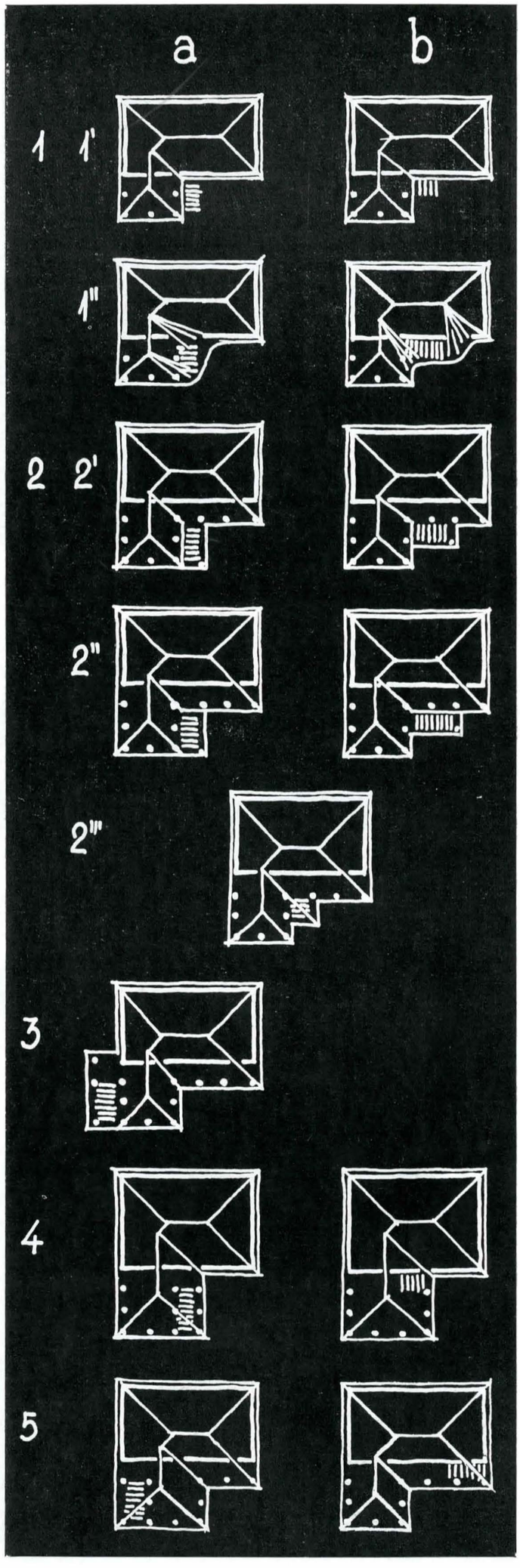

fie la frîngeri ale streaşinei (fig. 35), fie la ondulări ale acesteia (fig. 36), fie la o acoperire în doi versanţi numai a balconului, scara acoperindu-se prin supralărgirea streaşinei (fig. 37). În schimb (2''' d) este o formă de mai largă răspîndire (fig. 38, 39, 40).

Scara de acces exterioară prezintă uneori — fie din cauza lungimii, fie a microreliefului — două rampe la unghi drept, cu podest pătrat intermediar (3). În acest caz, balconul se închide în prispa-sală. Se ajunge la o formă arhitectonică des întîlnită în Munţii Apuseni[7], dar şi în regiuni vecine, ea ar putea fi numită deci „scara cotită moţească". Astfel:

(3' a) scara porneşte paralel cu faţada, dar prin intermediul podestului ajunge perpendiculară ei la o prispă parţială (fig. 41, 42) sau la o prispă-sală completă (fig. 43) şi este în întregime acoperită cu o largă polată de prelungire, posibilă datorită pantei uneori mai repezi a scării.

[7] Pentru documentarea privind Munţii Apuseni (în special jud. Alba), s-a folosit şi Referatul de teză al doctorandului arh. Sorin Gavra (conducător prof. Grigore Ionescu) din 1973, privind arhitectura populară şi plastica ei decorativă din Ţara Moţilor.

https://biblioteca-digitala.ro

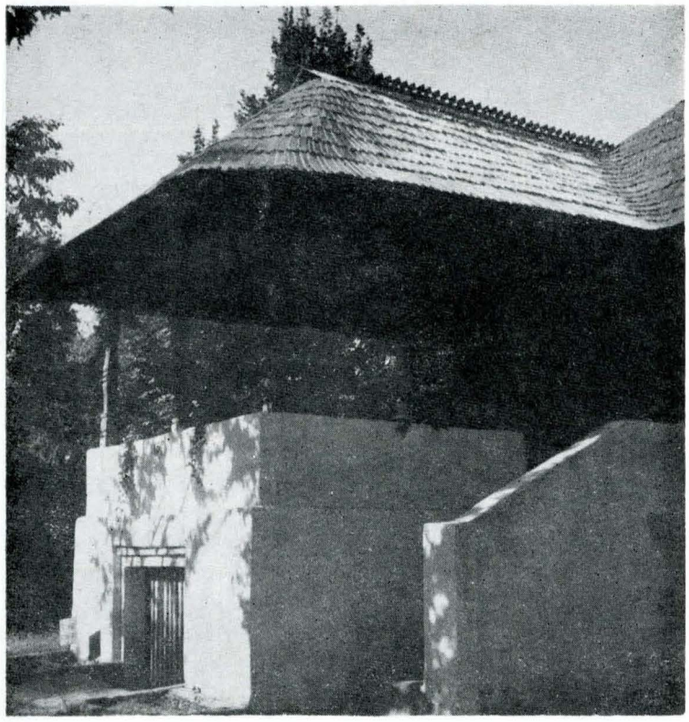

65

66

71

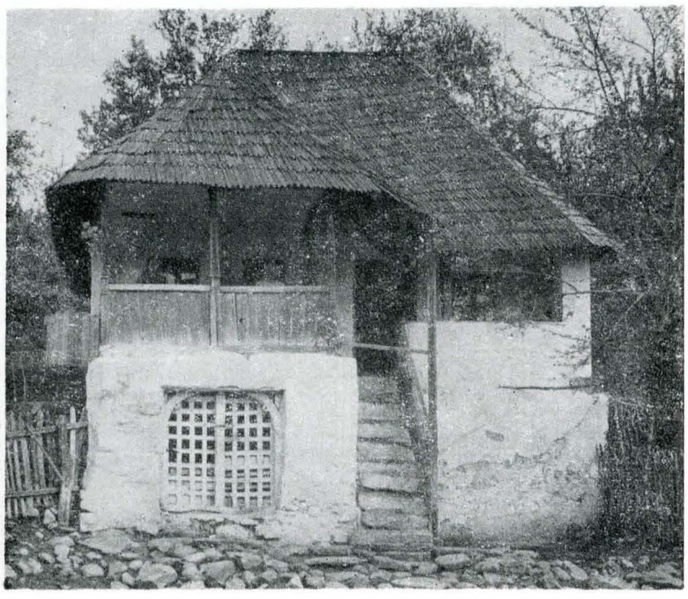

67

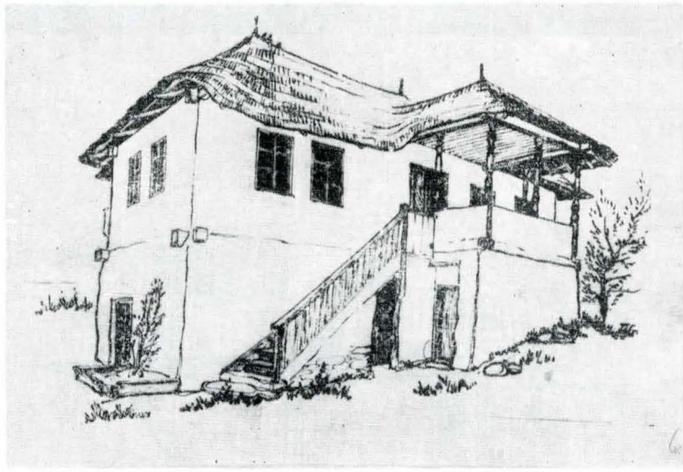

68

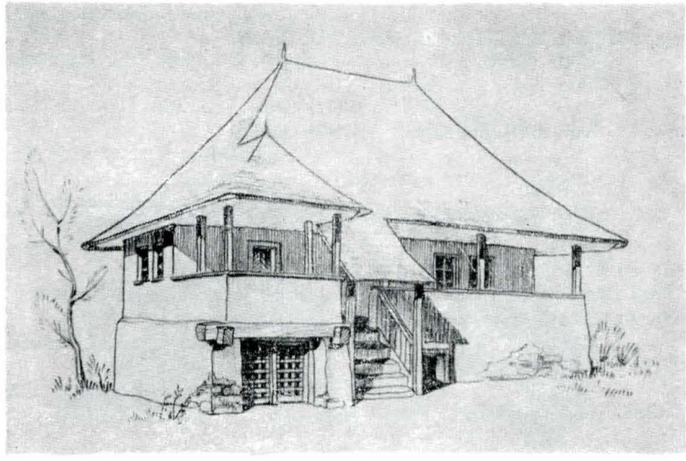

69

70

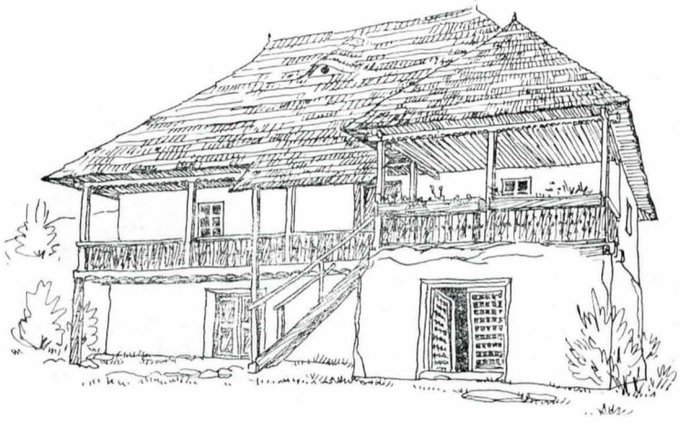

https://biblioteca-digitala.ro

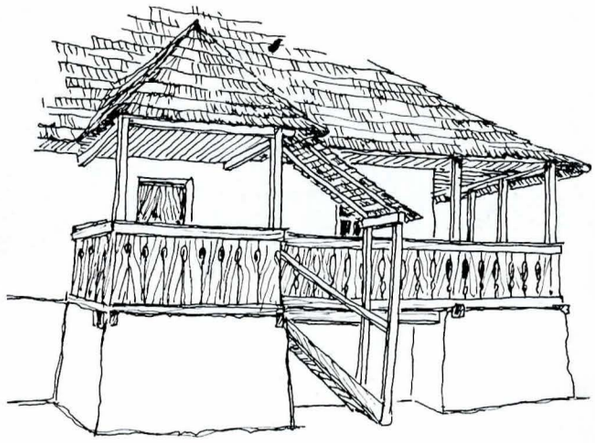

72

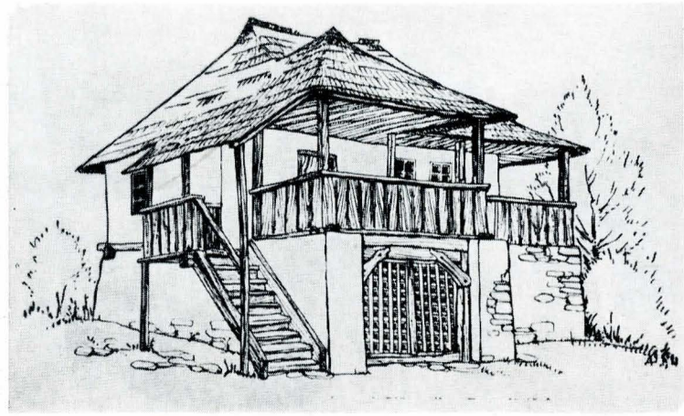

74

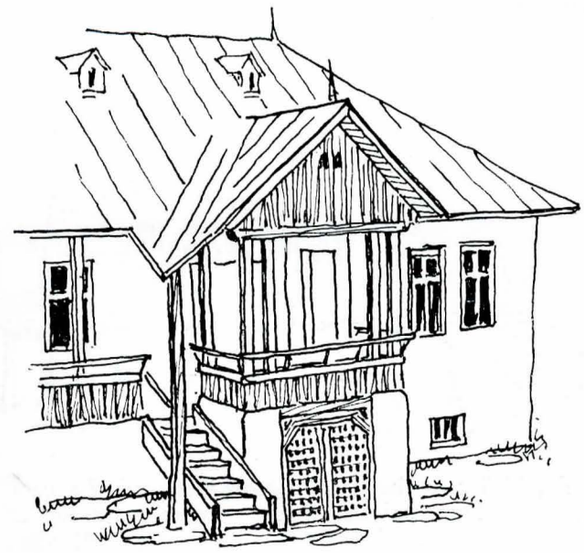

73

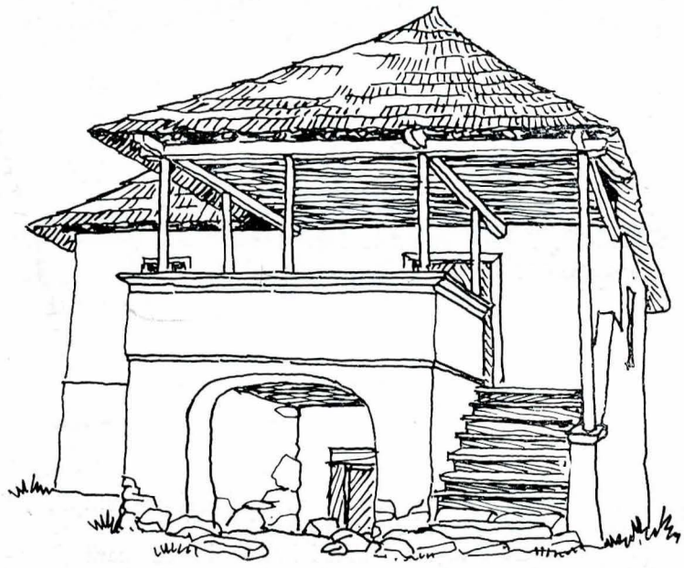

75

Fig. 65. Foişorul casei din Bîrzoteni (1812) jud. Vîlcea
(Muzeul satului Bucureşti)

Fig. 66. Casa T. Constantinescu din Jiblea, jud. Vîlcea
(foto arh. O. Alexievici, 1956)

Fig. 67. Casa Olănescu din Olăneşti, jud. Vîlcea
(releveu Inst. arh. „Ion Mincu")

Fig. 68. Casă din Rîmnicu Vîlcea
(după foto I. Voinescu, 1911 dispărută, şi Arh. pop. rom. reg. Piteşti)

Fig. 69. Casă din Bălileşti, jud. Argeş
(desen autor 1952)

Fig. 70. Casă din Brezoi, jud. Vîlcea
(după foto, 1950)

Fig. 71. Casa Ilie Mihăilescu (1833) jud. Vîlcea
(foto arh. O. Alexievici, 1956)

Fig. 72. Casă din Zlaşti, jud. Hunedoara
(Arh. pop. rom. reg. Hunedoara)

Fig. 73. Casă din Homoriciu, jud. Prahova
(Arh. pop. rom. reg. Ploieşti)

Fig. 74. Casa Ilie Văduva din Olăneşti, jud. Vîlcea
(Arh. pop. rom. reg. Piteşti)

Fig. 75. Casă din Rîmnicu Vîlcea
(după foto arh. Florea Stănculescu, 1940)

(3′ b) scara porneşte de pe sol, perpendicular faţadei pentru a se îndrepta apoi cu a doua rampă în lungul prispei, acoperirea făcîndu-se cu două polate liber alăturate (fig. 44).

(3′ c) pare să fie doar o posibilitate, conducînd la mai multe soluţii, în elevaţie, în polate sau foişor. Dar, includzînd podestul, a doua rampă şi, evident, balconul în prispa-sală, începînd de la unul din capetele acesteia, se ajunge la o formă des întîlnită în Hunedoara, la case înalte, mai noi, de cărămidă. Rampa primă, rămasă exterioară, mult redusă, nu se mai acoperă (fig. 45). De altfel, coincide atunci cu (3′ d) adus în faţada principală.

(3″ d) scara cotită pe faţada secundară, cu rampa primă paralelă acesteia, şi cu a doua generînd o sală laterală fie şi parţială, se întîlneşte în Munţii Apuseni (fig. 46). Acoperirea se face în două polate: prima de prelungire sau frîntă, peste rampa a doua şi podest, a doua — fără vreo îmbinare — peste rampa primă.

Tinzînd la reconstituirea volumului simplu al casei, acoperită în patru versanţi, fără jocuri de polate, foişoare sau supralărgiri de streaşină (4), scara de acces se introduce în prispa-sală, devenind şi ea formă semiînchisă, marcată mai mult sau mai puţin în elevaţie, astfel:

(4 a) scara perpendiculară faţadei, translatată în lungul ei în prispă, nu este posibilă decît la casele joase sau pe soclu cu pivniţe în teren denivelat. Scara accede direct la uşă sau foarte aproape, lăsînd greu accesibile jumătăţile prispei sau, în cazul asimetriei, unei laviţe (prispă în consolă). Forma se întîlneşte rar în Vîlcea şi Argeş, mai frecvent în zona Rucărului, unde una din jumătăţile prispei poate fi uşor ieşită, acoperirea făcîndu-se atunci prin supralărgire ondulată de streaşină (fig. 47).

(4 b) scara, translatată în lungul ei, intră în prispă, ocupînd una sau două travei, şi oarecum dispare ca „subvolum" adjuvant. Totuşi (4 b) conduce direct la două tipuri de arhitectură, specifice arhitecturii populare româneşti:

Casa musceleană, cu scară ascunsă în soclul înalt formînd, cel mai adesea, o unitate cu parapetul sălii muscelene, ea însăşi specifică. Este prima şi cea mai pură variantă (fig. 48), pentru că numeroase alte variante privesc fie marcarea scării, fie simplitatea sau complexitatea soclului. De exemplu: scara poate fi marcată prin balustrada înclinată din parapetul sălii (fig. 49) sau prin planul oblic al intradosului ei, rezultînd o sală în consolă (fig. 50). Casa musceleană are o veche răspîndire de la Olt pînă în bazinul Buzăului şi pînă în vechiul Bucureşti, în variate proporţii şi cu diferite detalii decorative.

Casa cu sală pe prispă este casa cu etaj de largă răspîndire, care dovedeşte că prispa, de veche tradiţie românească la casa joasă, cînd a devenit posibil, a fost ridicată şi la etaj. Variantele sînt numeroase, în funcţie şi de materiale şi de tipurile de plan (la cele ale casei ridicate la etaj se pot adăuga cele ale parterului), dar scara de acces, intro-

https://biblioteca-digitala.ro

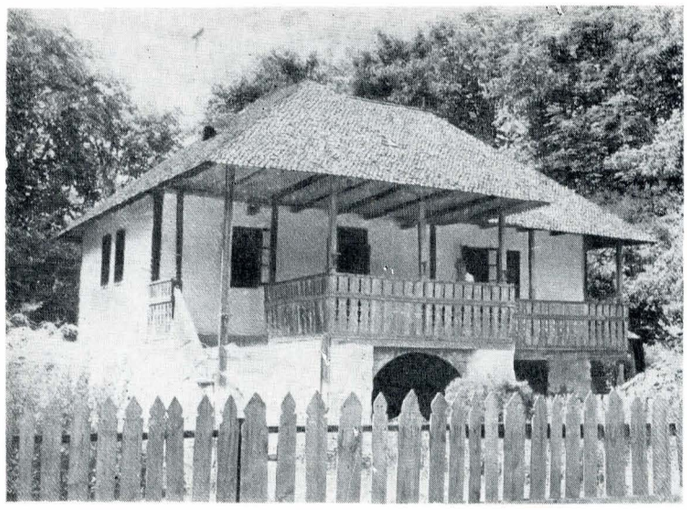

76

79

77

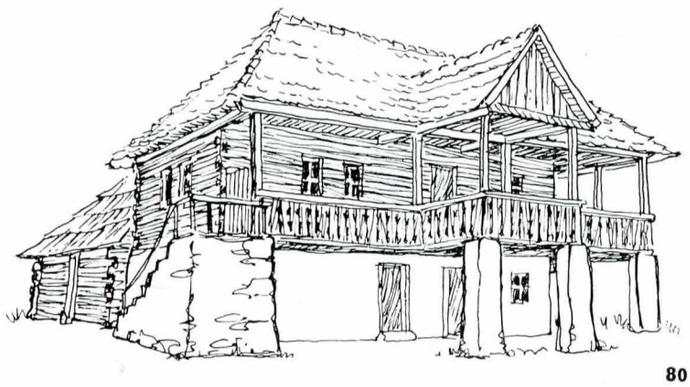

80

dusă în prispă, rămîne parţial vizibilă printre stîlpii, de lemn sau de cărămidă, ai acesteia (fig. 51, 52).

(4 c) întrucît aparţine familiei balconului cu scară şi privariului mărginean, dar scara introducîndu-se de-a lungul prispei, se poate spune că balconul a rămas alipit sălii etajului, căci altfel, cazul ar coincide cu (4 b). Iar acest balcon, mărit în ambele sensuri — pe soclu plin (sau cu gîrlici), în consolă sau pe stîlpi şi acoperit în trei sau doi versanţi, conduce la *casa cu foişor şi scara izolată* (vezi II). Numai alungit, acelaşi balcon, mai ales în consolă şi acoperit în polată conduce la un tip de arhitectură de aspect mărginean, întîlnit din nou în nordul Olteniei şi în Mărginime (fig. 53, 54).

(4 d) conduce odată cu dezvoltarea scării cu balcon proprie faţadei secundare (d), la o prispă-sală pe această faţadă introdusă, de data aceasta, sub acelaşi acoperiş cu casa. Restul este ca la (4 c), forma fiind însă mai răspîndită.

Dar, scara de acces integrată, inclusiv balconul, în prispa-sală din faţada principală sau secundară poate atrage supralărgirea acestora (5). Astfel:

(5 a) păstrează, la casele pe soclu mic sau cu pivniţe, un podest în faţa uşii de intrare, permiţînd un mai bun acces la jumătăţile prispei. Restrînsă lateral, această prispă, în vederea acoperirii ei în polată frîntă, constituie o variantă a privariului mărginean (fig. 55) apropiată formei sucevene (4 a).

(5 b) corespunde caselor dezvoltate, cu parter şi etaj, cu sala de mare lăţime, astfel încît scara, într-o singură rampă, permite accesul cel puţin pe o latură a ei. Ascunsă în soclul înalt, plin sau cu goluri, sau pe stîlpi subţiri, se întîlneşte la cule dar şi la case ţărăneşti (fig. 56). Vizibilă însă printre stîlpii prispei parterului, se ajunge la un alt tip de arhitectură nord-oltenească (fig. 57), de largă răspîndire. În ambele cazuri de fapt, scara generează (parţial) un tip de plan.

(5 c) prezintă o supralărgire a prispei (sau a sălii) prin adaosul şi adaptarea unui balcon cu scară pe toată lungimea ei, cu acoperire în polată de prelungire de pe întregul versant de faţadă al acoperişului. La casele joase, adaosul făcîndu-se prispei, scara mai scurtă este adiacentă primei travei (fig. 58). La casele înalte, adaosul făcîndu-se sălii, scara ocupă uneori, în elevaţie, jumătate din faţadă şi balconul în consolă cealaltă jumătate (fig. 59). Încadrăm aici o formă de tranziţie: balconul îngust de tip (2′ c) este legat oblic, prin pălimar, cu capătul liber al sălii (fig. 60), lărgind oarecum sala, fără a prelungi în consolă balconul. La case mai dezvoltate în lung, balconul poate conţine scara sub el, închisă lateral, dar cu intradosul vizibil (fig. 61). Sînt tot atîtea variante ale unui alt tip de arhitectură nord-oltenească, în special gorjană, care amplifică sau aduce la forma întreagă de prispă-sală-scară balconul cu scară de la (2′ c), el este deci cu atît mai original. Pentru că, acelaşi balcon cu scară, adăugat şi extins pe întreaga prispă-sală, se întîlneşte şi în aria Mărginimii, cu balconul acoperit în polată frîntă, uşor racordată cu restul acoperişului, dar cu scara acoperită în polată îngustă coborînd tocmai din planul de racordare (fig. 62).

(5 d) presupune existenţa unei prispe-săli pe faţada secundară peste care se adaugă un balcon cu scară, introducîndu-se totodată sub acelaşi acoperiş cu casa. În acest mod se poate circula pe o latură a scării, ca la (5 b). În parte, este cazul casei Beuran din Curtişoara (fig. 63) sau a altora mai dezvoltate, din nordul Olteniei (fig. 64).

II. Relaţia casă-foişor-scară. În general, foişorul — cînd există — defineşte faţada principală, fie că este „foişorul de scară", din cazul I (2″ a), fie că este foişorul veritabil — de plan pătrat, cu trei stîlpi în faţadă şi acoperit în trei versanţi —, singurul care intră în această relaţie. Iar un foişor pe faţada secundară apare dacă mai există unul pe cea principală. Aşezarea foişorului pe faţada principală poate fi asimetrică — la dreapta sau la stînga, aliniat sau nu, lateral, cu faţada secundară — şi simetrică, adică în axul casei (la casele mai dezvoltate)[8]. Independent de aşezarea foişorului şi de tipul esenţial de casă, simplă sau cu prispă-sală, sînt trei moduri de aşezare a scării de acces. Primele două moduri de la I — scara perpendiculară faţadei principale şi scara perpendiculară celei secundare — devin aici, respectiv: scara adiacentă soclului foişorului, accedînd fie direct în casă sau pe prispă, fie mai întîi în foişor (a) şi scara adiacentă soclului casei accedînd în foişor (b). Accesul direct în casa

[8] În studiul său, *Casa cu foişor ţărănească la români* („Studii şi cercetări de istoria artei", 1, 1958), Paul Petrescu tratează parţial şi separat *„aşezarea scării faţă de casă şi foişor"* şi acoperirea acestuia, considerînd şi unele noi acoperiri în „turnuleţe" etc. Pe lîngă că se ajunge la o primă tipologie, se prezintă şi o zonalizare cu hartă, pe întreaga ţară, de deosebit interes. Cu această ocazie redă din articolul citat din „Arhitectura R.P.R.", nr. 8, 1954, tabelul sinoptic figurativ, al tipurilor de arhitectură populară argeşeană, corespunzătoare „casei cu foişor".

https://biblioteca-digitala.ro

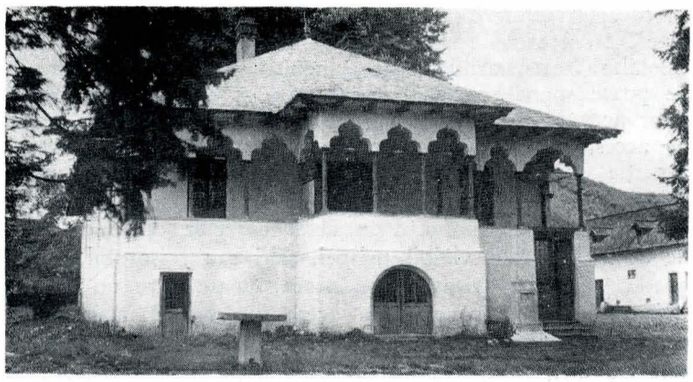

78

Fig. 76. Foişorul casei din Chiojdu Mic
(reprodusă în Muzeul satului Bucureşti)

Fig. 77. Casele domneşti de la Mănăstirea Bîrnova, Iaşi
(desen autor 1960)

Fig. 78. Casa Mărgineanu din Vlădeşti, jud. Vîlcea
(Arh. pop. rom. reg. Piteşti)

Fig. 79. Casa Disescu din Sărăcineşti, jud. Vîlcea
(foto. arh. O. Alexievici, 1956)

Fig. 80. Casă din Cîmpu lui Neag, jud. Hunedoara, ilustrînd o „formă compozită" întrunind II (5b) cu I (d4)
(Arh. pop. rom. reg. Hunedoara)

Fig. 81. Balcon cu scară din Creţeşti, jud. Gorj, văzut din interior.
(după foto Gh. Focşa, 1954)

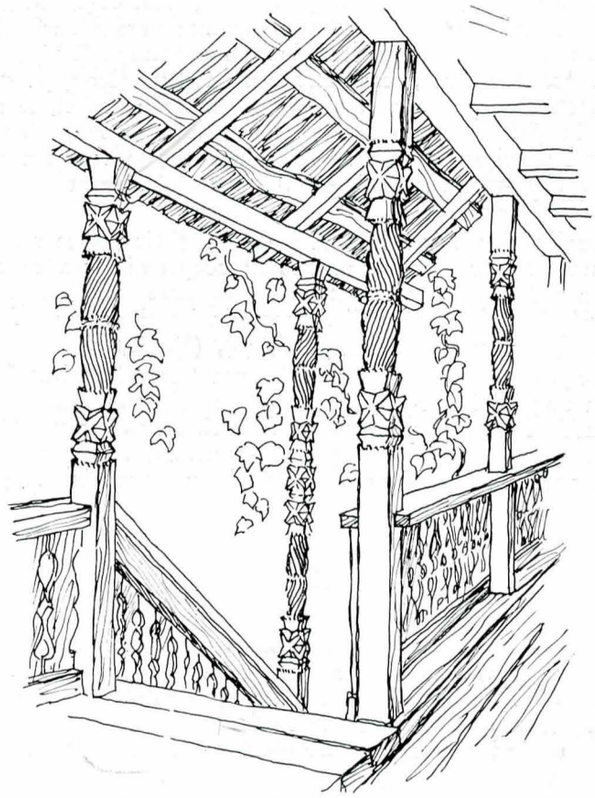

81

simplă atrage un podest, cel în foişor mai rar. În ambele moduri, scara este atrasă, în unghiul foişorului cu casa. Este însă posibilă în (a) şi o scară exterioară. Se realizează astfel o formă arhitectonică complexă „foişorul cu scară", se înţelege laterală, acoperită sau nu, deosebită de „foişorul de scară" introdus la I şi de „foişorul pur". De aceea, al treilea mod îl constituie aşezarea scării total izolată de foişor, ceea ce ar conduce la repetarea cazurilor din matricea I, deci la apariţia unei a doua forme arhitectonice pe aceeaşi faţadă sau nu cu foişorul şi deci la un alt tip de arhitectură care ar putea fi denumit „compozit".

Ocupîndu-ne numai de „foişorul de scară" deci de primele două moduri (a) şi (b), ele se diversifică şi aici, cu cele două tipuri de casă, simplă (1), (4) şi cu prispă-sală (2), (3), (5), cu lungimea scării care cere acoperirea ei şi cu sistemul de acoperire: pe un acelaşi plan de naştere (1), (2), (4), (5), sau cu introducere de polate drepte sau curbe (1″), (2′), (2″), (2‴), (3). Se ajunge şi în acest caz la o matrice cu două coloane (a), (b) şi mai multe linii (**tabelul II**) a tipurilor de arhitectură cu „foişor cu scară".

Nu insistăm aici asupra tipurilor de foişor — pe soclul plin sau cu gîrlici, în consolă şi pe stîlpi, minim sau dezvoltat etc. — după cum nu am insistat nici asupra tipurilor de prispă-sală.

Urmărind matricea II, exemplificăm, pe linii, cazurile rezultate, fără a insista asupra variantelor.

La casa simplă (1), dacă este foarte joasă, la nivelul terenului, accesul se face direct în foişor, la contactul lui cu corpul casei, foişorul constituind astfel — ca şi prispa — un adăpost — un umbrar în faţa intrării, de străveche şi aproape universală tradiţie. La casa simplă pe soclu, cu sau fără pivniţă, foişorul poate să apară, după cum s-a arătat la I (1 c), ca o dezvoltare, alta decît balconul, a podestului scării. Ceea ce îi permite ca odată cu înălţarea tipului de plan, să închidă în soclul său — în teren denivelat sau nu — un adăpost pentru păsări sau, mai înalt, să acopere el însuşi, scara de coborîre la pivniţe formînd „gîrliciul pivniţei". În ambele cazuri şi independent de orientarea ei, în (1′a) sau (1′b), scara poate rămîne neacoperită (fig. 65, 66). Totuşi şi la această casă, şi cu atît mai mult la casa înaltă, scara se acoperă printr-o supralărgire de streaşină, cel mai adesea, ondulată şi uşor lăsată (1″ a) rezultînd din racordarea versanţilor de faţadă ai casei şi foişorului cu două conuri — unul convex pe muchia acoperişului foişorului şi unul concav pe dolia dintre acoperişul foişorului şi al casei (fig. 67). Dar (1″ b) prezintă o racordare a versanţilor respectivi la dolie, continuată cu o polată de prelungire din versantul faţadei casei deasupra scării (fig. 68). De remarcat că toate aceste forme, cu casa pe soclu de piatră, în general tencuită, şi numai cu foişorul în lemn şi cu stîlpii ciopliţi, constituie un *tip de arhitectură cu foişor vîlceană.*

Dacă casa simplă adoptă acoperirea în polată a scării (ceea ce se întîlneşte foarte rar), atunci cazurile ar fi cele arătate mai jos.

La casa cu prispă-sală şi foişor (2) scara poate rămîne neacoperită sau acoperită prin supralărgiri de streaşină, cu sau fără racordări, mai ales în Vîlcea, dar şi în Argeş şi Prahova. Acoperirea scării în polată (2′), (2″), (2‴), (3), aproape independent de înălţimea casei, este răspîndită în zona deluroasă a ţării, mai puţin nordul Olteniei, Transilvaniei şi Dobrogea, frecvenţa cea mai mare pare să fie în Argeş şi Prahova. Se întîlnesc astfel toate cazurile din matrice:

(2′ a) şi (2′ b) în polată de prelungire din versantul de faţadă al acoperişului casei, respectiv în lungul scării (fig. 69) şi de-a latul scării (fig. 70).

(2″ a) şi (2″ b) în polată de prelungire din versantul lateral interior, al foişorului, respectiv de-a latul scării (fig. 71) şi de-a lungul ei (fig. 72), caz rar datorită tocmai faptului că polata acoperă una sau două travei ale prispei.

(2″ ab) în polate de prelungire a versanţilor din dublele cazuri precedente, odată cu prelungirea doliei, conform deci unui „traseu regulat de acoperiş". În acest caz, de altfel rar întîlnit la un acoperiş de tablă (fig. 73), scara în planul orizontal se înscrie într-un pătrat, rămîne deci mai scurtă şi poate accede, indiferent, pe prispă sau în foişor. S-ar putea spune că este cazul ocolit prin utilizarea, mai liberă, a racordărilor şi ondulărilor.

Desigur, aceste polate bine precizate, sprijinindu-se în punctul de plecare, liber, al scării, pe un stîlp, prezintă unele avantaje constructive. Dar, în interiorul unghiului foişor-casă, ele conduc la aspecte mai puţin clare, prin suprapuneri de volume şi plane ca şi prin decupările oblice ale ordonanţei de stîlpi ai foişorului sau prispei, mai ales în (2′ a) şi (2″ b).

(3 a) constituie o soluţie ocolind imaginile la care conduc cazurile precedente. Scara, rămînînd perpendiculară faţadei

https://biblioteca-digitala.ro

principale, este scoasă din unghiul foişor-casă, devenind adiacentă exterior foişorului, ceea ce nu este posibil decît dacă foişorul este adăugat, lateral, în aliniamentul faţadei secundare. Astfel, aşezată, scara atrage un podest-balcon, pe stîlpi sau soclu plin, în capătul prispei şi, împreună cu el, se acoperă în polată de prelungire din versantul comun, lateral, al casei şi foişorului (fig. 74). Se ajunge pe faţada secundară la un „balcon cu scară", de tip gorjan, integrat casei cu prispă şi foişor vîlcene.

Ocolind acoperirea în polată a scării şi tinzînd la restituirea unui singur plan de naştere al acoperirii (ceea ce constituie un specific al arhitecturii populare româneşti), s-a ajuns la introducerea scării de acces în însăşi structura foişorului, deci şi sub acelaşi acoperiş (4), (5). Astfel:

La casa simplă (4), scara adiacentă foişorului, situată sau nu în unghiul foişor-casă, se introduce prin translaţie în foişor, adăugîndu-i, perpendiculară faţadei, o nouă travee (4 a). Evident, scara atrage un podest la nivelul foişorului. Foişorul apare în faţadă cu patru stîlpi, cu scara vizibilă (deschisă) sau nu, iar noua travee poate aduce acest „foişor cu scară interioară" în aliniamentul faţadei secundare (fig. 75).

Păstrînd scara adiacentă soclului casei (4 b), ea se poate introduce în foişor, în lungul ei pe travea transversală, de contact cu casa, numai în cazul caselor joase.

La casa cu prispă-sală (5), scara supusă aceleiaşi translaţii ca la (4 a), nu mai atrage un podest la nivelul foişorului, pentru că el se confundă cu o travee a prispei, la intersecţie cu traveea scării introduse în foişor. Şi aici, traveea scării poate prelungi faţada secundară ca la Chiojdu (fig. 76) sau poate rămîne în unghiul foişor-casă (fig. 77).

Considerăm că aceste două soluţii (4 a) şi (5 a), de încorporare completă a scării în foişor, realizează o sinteză — constructivă şi plastică — a două forme arhitectonice, foişorul pur şi scara de acces, într-una singură, originală, de mare claritate şi deosebită amploare. Noua formă arhitectonică poate fi numită „foişorul cu scara interioară", care se prezintă în două variante:

Foişorul lateral care se citeşte în întregime în faţadă, prin soclul său cu gîrlici şi cei trei stîlpi, în simetria foişorului pur, dar şi lateral, prin transparenţa lăsată de scara cu balustrada ei înclinată şi stîlpii de înălţimi descrescînde, aflaţi sub acelaşi acoperiş cu foişorul. Forma nu este des întîlnită şi de aceea se poate numi „foişorul de Chiojdu".

Foişorul central, de simetrie încă crescută, datorită scării ascunse într-un soclu unitar — fără a se distinge balustrada scării. Foişorul apare dezvoltat în lăţime, cu cel puţin patru stîlpi egali în faţadă, nu mai există un stîlp înalt, al punctului liber de pornire, al scării. Uneori se întrevede al doilea şir de stîlpi ai „casei scării". Este cazul foişoarelor de case domneşti sau boiereşti, de ţară sau de oraş, cum sînt cele de la Bîrnova (fig. 77) sau cele de la Glogova în Mehedinţi sau casa Măldărescu din Tîrgu Jiu.

(5b) constituie, prin introducerea scării de-a lungul ei, într-un capăt al prispei sau sălii, un caz de izolare a scării de foişor, el se încadrează deci în al treilea mod de aşezare a scării în relaţia casă-foişor-scară. În măsura în care scara rămîne ascunsă în soclul înalt al casei, nu se introduce o a doua formă arhitectonică pe faţada foişorului, care se păstrează astfel la integritatea lui. Intră aici numeroase case dezvoltate, cu foişorul în ax, cum sînt: casa Mărgineanu din Vlădeşti-Vîlcea (fig. 78), casa Disescu din Sărăcineşti-Vîlcea (fig. 79), sau casa unei gospodării închise din Cîmpu lui Neag-Hunedoara, cu foişor pe stîlpi în ax şi avînd accesul pe faţada laterală, pe o scară cu balcon pe soclu de piatră (fig. 80).

*
* *

Prezenta sistematizare, pornind de la posibilităţile de aşezare în plan şi de dezvoltare în spaţiu ale scării de acces, în legătură şi cu celelalte forme arhitectonice — prispa, sala, foişorul — arată că ea însăşi devine o remarcabilă formă arhitectonică. Pornind uneori numai de la cîteva trepte, scara de acces generează mai întîi forme arhitectonice de legătură — podest, balcon, balustradă, polată, foişor de scară etc. — ajunge apoi la forma „balconului cu scară" în diverse susţineri şi acoperiri (întocmai ca foişorul) şi, în final, transformă (prin intermediul acestei forme sau nu) celelalte forme arhitectonice, inclusiv soclul şi acoperişul. Se poate spune că dacă prispa, sala şi foişorul sînt sediul unor activităţi de caracter static, pînă la contemplare, scara de acces, ca formă şi funcţiune, are un caracter dinamic: atracţie şi convergenţă în plane orizontale, deplasare (urcare şi coborîre) pe verticală, tradus prin linii şi plane oblice şi prin verticale înalte. Prin acest caracter dinamic, scara de acces integrată vizibil prispei, sălii sau foişorului, ridică gradul de expresivitate al acestora, poate spre un anume pitoresc pentru că scara de acces ascunsă (în arhitectura musceleană) lasă să se citească, dominant, sensul monumental. De aici, încă o remarcă: prin această sistematizare se regăsesc majoritatea tipurilor de arhitectură populară românească cunoscută, inclusiv unele legături structurale ale lor, dar se definesc şi altele, de acelaşi grad de semnificaţie (în cele două matrice), bazate tocmai pe această formă arhitectonică pusă în evidenţă. Mai precis, se poate spune că datorită ierarhiei de criterii adoptate, cele două matrice conduc la tipurile esenţiale de arhitectură, pentru că altele, pe care le-am numit compozite ar rezulta din „înmulţirea celor două matrici" sau şi din diversificarea cazurilor, în parte după tipologia planului, prispei, sălii şi foişorului. În acest sens, s-a văzut că însăşi această sistematizare introduce prispa parţială sau prispa-sală pe faţada secundară, după cum integrează şi unele soluţii singulare.

Iar dacă această sistematizare[9] — sau o alta cu alte detalieri în trepte, şi ramificaţii — indică posibilităţi, într-un fel şi soluţii naturale, ele trebuie căutate pe teren, urmărite în izolarea sau influenţarea lor reciprocă sau chiar în suprapunerea lor, pînă la absorbire, în timp. Căci tipologia nu înseamnă numai tip curent (fie şi statistic, determinat), în zone sau regiuni, ci şi tip posibil. Determinarea tipurilor structural posibile (naturale, logice, în domeniul respectiv) conduce pe de o parte la inventarierea şi interpretarea soluţiilor realizate, iar pe de alta (întrucît însăşi determinarea are la bază o ipoteză de lucru, o intuiţie şi o voinţă de integrare) la noi şi originale soluţii.

RÉSUMÉ

L'auteur propose une typologie d'élévations de la maison paysanne roumaine, indépendante du point de vue analitique de la typologie des plans, à la quelle elle doit être, évidemment corroborée. La typologie de l'élévation — pas seulement dans le sens de la projection orthogonale mais surtout de l'image spatiale — est réalisée en fonction des remarquables et spécifiques formes architecturales, plastiques et fonctionnelles, adjuvantes mais organiquement incorporées au volume, en général — simple de la maison. Il s'agit notamment de la véranda, de la salle (une véranda surhaussée sur un socle ou à l'étage) et du beffroi, aux quels on doit ajouter l'escalier d'accès, donc l'éntrée dans la maison. Il est prouvé que celui-ci, en tant que forme architecturale de liaison a l'extérieur et d'un certain dynamisme sur verticale, engendre la liaison a la véranda, la salle et le befroi en les modifiant et se transformant, maintes fois, dans un escalier à balcon couvert. C'est cela, surtout, qui attire des transformations du toit de la maison, de la véranda et du beffroi.

Il y est systématisé, dans l'article, en fonction de la hauteur de la maison, les possibilitées de liaisons de l'escalier — par l'intérmede du balcon ou non — à la maison avec véranda-salle (tableau I) et à la maison avec beffroi (tableau II), y compris les modifications possibles de recouvrement et de raccordement du beffroi au recouvrement de la maison. La majorité des cas est illustré par des exemples, certains d'eux avec des nombreuses variantes concernant les proportions, les matériaux etc.

On met ainsi en évidence la diversité des aspects spatiaux, sur la base d'un même plan schématique, par le jeu de „sous-volumes", — y compris l'escalier d'accès — en même temps plastiques et fonctionnels.

[9] Studiul de faţă vine în întîmpinarea unei reconsiderări a metodologiei în acest domeniu, îmbunătăţind şi completînd rezultate deja obţinute, unificînd, într-un sistem, tipologia planului, tipologia elevaţiilor, a sistemelor de construcţie pînă la cea a aspectelor spaţiale; cercetările parţiale sau izolate, de detaliu ca şi sintezele deja întreprinse — nu multe în acest domeniu deloc pe cale de închidere — urmînd a constitui permanente ipoteze de lucru.

Desenele acestui studiu sînt executate fie direct, fie după fotografii, relevee, schiţe, de către autor.

https://biblioteca-digitala.ro